



Research Article

Vol. 30, No. 1, 2023, p. 1- 38



## Identification and Analysis of the National Leading of Iran's Development Policymakers

M. Mokhtari<sup>1</sup>, S. Fathi<sup>2\*</sup>, M. Navabakhsh<sup>3</sup>

1- Ph. D Student of Development Sociology, Islamic Azad University, Tehran West Branch

2- Professor of Sociology, Islamic Azad University, Tehran West Branch

3- Professor of Sociology at Islamic Azad University, Research Sciences Unit

(\*- Corresponding Author Email: [fathisuorosh@gmail.com](mailto:fathisuorosh@gmail.com).)

<https://doi.org/10.22067/erd.2023.80356.1158>

Received: 2023/01/01	<b>How to cite this article:</b> Mokhtari, M.; Fathi, S., & Navabakhsh, M. (2023). Identification and Analysis of the National Leading of Iran's Development Policymakers. <i>Economics and Regional Development Journal</i> , 30(1): 1-38. (in Persian with English abstract). <a href="https://doi.org/10.22067/erd.2023.80356.1158">https://doi.org/10.22067/erd.2023.80356.1158</a>
Revised: 2023/04/30	
Accepted: 2023/11/08	
Available Online: 2023/11/08	

### 1- INTRODUCTION

Development has been the most important overall goal of people and societies in this era. Accordingly, development efforts in all societies have been among the main goals of countries. Also, development is a common global concern among many countries, and development should provide a high quality of life and health of the population, preserve the environment, and also maintain a level of comfort and well-being suitable for the lives of citizens. The importance of development in developing countries is so much that trying to find the right way and method for its development and policy

has become one of the most basic actions of countries and governments. Therefore, the correct policymaking of development programs is a new approach that planners are looking for today. Undoubtedly, in some countries, especially East Asian countries, their economic development has been the product of policy development. Development policies in different countries have been followed based on fundamental differences and generally do not follow a common pattern. consider development policies from individual and health aspects, consider prioritize the effectiveness of policies in focusing on marginal areas, and finally consider prioritize spatial planning. Although development policies in sensitive political areas have been influenced by economic necessities, how regional players and great powers compete. But the main reason for the success of development policies is due to the leading sectors that affect the process of these policies and development. Based on this, this research aims to look to the future and by using future research approaches, using the approach of identification and analysis the policy leading of Iran's development in the national sphere, to identify the policy accelerators of Iran's development by elites and experts.

## **2- THEORETICAL FRAMEWORK**

Since the beginning of development theories, various approaches have been proposed and there have been different development theories from the past until now. The first period of presenting development theories dates back to the years 1945 to 1970. In this period, development was considered as economic growth and equivalent to it. The basis of development writings is the modernization paradigm, which consider growth as a linear process. Therefore, planning to invest in the sectors that had a relative advantage, in order to increase the growth of the gross national product, was placed at the head of the affairs.

The second period, which spans from 1970 to 1980, was formed through observation the ineffectiveness of development theories in the first period. The experience of countries showed that following the economic growth model to access development, although in some cases it led to an increase in

GDP and rapid economic growth, but negative consequences such as increase in poverty, improper distribution of income, environmental pollution, growth of marginalization in the big cities of developing countries caused. This caused research to be carried out on development strategies and policies that pay attention to a more balanced distribution of development, so the social dimension of development, which was more focused on the proper and more humane distribution of economic growth achievements, was raised and the basic needs of humans were met in communities, poverty alleviation, equally distribution of income were raised as requirements for development. The third period coincides with the implementation of the economic adjustment program with the policies of the World Bank; Liberalizing trade, changing domestic prices to global prices, improving revenues through expanding tax bases and reforming taxes, reducing the government budget deficit by reducing public expenditures, especially subsidies, were among these reforms needed for development.

The fourth period, which covers from 1980 to 1990, according to the experience of Southeast Asian countries, showed that the government can play a role as the main agent of development if appropriate economic policies are implemented. This approach, which is referred to as the post-development approach, is a school of thought that questions the idea of national economic development.

Finally, since 1990, the development paradigms have shifted from their traditional foundations to two new approaches such as sustainable development and social development. The concept of sustainable development is based on the undeniable fact that ecological considerations can and should be applied in economic activities. An important development that took place in this school was that the school of sustainable development criticized many of the basic assumptions and concepts of most of the thinkers in this field of the basic principles of sustainable development in the field of the neoclassical economic paradigm.

### **3- METHODOLOGY**

The method of conducting this qualitative research is a prospective study, which was carried out with the strategy of trend analysis and all the national trends governing the state of Iran's development policy by studying internal and external reports, including. The study of existing researches and theoretical literature and in-depth interviews and brainstorming sessions have been conducted and subjected to the criticism of experts and development policy activists in Iran. The statistical population of this research includes all development policy experts and activists in Iran who are experts and experts in development and policy making, 25 of whom have participated in the research process in the form of interviews and participation in brainstorming sessions. Data analysis was based on trend analysis of the type of leading.

### **4- RESULTS & DISCUSSION**

In this research, 25 important and fundamental leading items have been identified in 5 social, technological, economic, environmental and political fields. At the national level, 9 important social leading for the country's development policies have been identified, which include; Canceling cultural patronage, creating a common vision, national dialogue for development, attracting public participation, elimination poverty and inequality, social inclusion, population control policy, urban development policy, and changing the behavior of individual activists. Also, the national technological engines include 5 important engines. Independence of higher education institution, focus on education, expansion of science sovereignty, development of peaceful nuclear science and technology, and acceptance of technology. The economic leading items at the national level are the 3 important leading of monitoring and measuring development, canceling economic support and tourism for the development of Iran. But in the environmental field, four leading items are considered: land use policies, adaptability and flexibility to climate changes, level of access to clean energy and prevention of industrial pollution. Finally, the political and governance leading items identified at the national level include 4 leading:

development of horizontal criticism, thoughtful decision-making, strengthening of civil society and implementation of formulated policies.

## **5- CONCLUSIONS & SUGGESTIONS**

These leading are in different social, technical, economic, environmental and political fields, which exist in the order of the degree of influence of the sovereign political leading, environmental drivers, technological leading, economic leading and finally socio-cultural leading, but based on the degree importance in order: economic, technical, social, cultural and environmental issues and finally political drivers are given priority. Since the experience of development in many countries has been different and different actors have shouldered the burden of developing societies. It is suggested that the most important experience should shorten the hand of government interference in development policies and development should be stimulated in the community. It also gives the talented actors a field for development so that they can be supported in the field of action. On this basis, development needs to have a vision and a clear horizon and realize some kind of plan and plan to move from the existing point to the desired point.

**Keywords:** Development, Future Research, National Leading, Iran.

## شناسایی و تحلیل پیشران‌های ملی سیاست‌گذاری توسعه ایران

مصطفی مختاری

دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی توسعه دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران غرب، تهران، ایران.

سروش فتاحی<sup>۱</sup>

دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران غرب، تهران، ایران.

مهرداد نوابخش

استاد جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات، تهران، ایران.

<https://doi.org/10.22067/erd.2023.80356.1158>

نوع مقاله: پژوهشی

### چکیده

توسعه مهم‌ترین هدف کلی افراد و جوامع در عصر حاضر و تلاش‌های توسعه‌ای در همه جوامع جزو اهداف اصلی کشورها بوده بر همین اساس، هدف این پژوهش شناسایی و تحلیل پیشران‌های ملی سیاست‌گذاری توسعه ایران است. روش انجام این پژوهش کیفی از نوع آینده‌پژوهی که با استراتژی تحلیل روند انجام و همه روندهای ملی حاکم بر وضعیت سیاست‌گذاری توسعه ایران با مطالعه گزارش‌های داخلی و خارجی از جمله مطالعه پژوهش‌های موجود و ادبیات نظری و مصاحبه‌های عمیق و جلسات هم‌اندیشی انجام و در معرض نقد و بررسی خبرگان و فعالان سیاست‌گذاری توسعه در ایران گذاشته شده است. جامعه آماری شامل همه خبرگان و فعالان سیاست‌گذاری توسعه در ایران که ۲۵ نفر از آن به صورت مصاحبه و شرکت در جلسات هم‌اندیشی در فرایند پژوهش مشارکت داشته‌اند. انتخاب این نخبگان بر اساس روش نمونه‌گیری گلوله‌برفی بوده و تجزیه و تحلیل داده در بر مبنای تحلیل روند از نوع تحلیل پیشران‌ها است. در این پژوهش ۲۵ پیشران مهم و اساسی در ۵ حوزه اجتماعی، فناورانه، اقتصادی، زیست‌محیطی، سیاسی و در سطح ملی ۹ پیشران مهم اجتماعی برای سیاست‌گذاری توسعه کشور شناسایی شده که شامل لغو حمایتگری فرهنگی، ایجاد چشم‌انداز مشترک، گفتگوی ملی برای توسعه، جلب مشارکت همگانی، رفع فقر و نابرابری، شمول اجتماعی، سیاست‌گذاری کنترل جمعیت، سیاست‌گذاری توسعه شهری و تغییر رفتار کنشگران فردی هستند، پیشران‌های ملی فناورانه نیز شامل ۵ پیشران مهم؛ استقلال نهاد آموزش عالی، تمرکز بر آموزش و پرورش، گسترش حاکمیت علم، توسعه علم و فناوری هسته‌ای صلح‌آمیز و پذیرش فناوری هستند، پیشران‌های اقتصادی در سطح ملی نیز ۳ پیشران مهم دیده‌بانی و اندازه‌گیری توسعه، لغو حمایتگری اقتصادی و گردشگری برای توسعه ایران هستند؛ اما در حوزه زیست‌محیطی نیز چهار پیشران؛ سیاست‌گذاری آمایش سرزمین، سازگاری و انعطاف‌پذیری با تغییرات اقلیمی، سطح دسترسی به انرژی پاک و جلوگیری از آلودگی صنعتی هستند. نهایتاً پیشران‌های سیاسی و حاکمیتی شناسایی شده در سطح ملی شامل ۴ پیشران؛ توسعه نقد افقی، تصمیم‌گیری متفکرانه، تقویت جامعه مدنی و پیاده‌سازی سیاست‌های تدوین شده هستند. این پیشران‌ها در حوزه‌های مختلف اجتماعی، فنی، اقتصادی، زیست‌محیطی و سیاسی هستند که به لحاظ درجه اثرگذاری به ترتیب پیشران‌های سیاسی حاکمیتی، پیشران‌های زیست‌محیطی، پیشران‌های فناورانه، پیشران‌های اقتصادی و در نهایت پیشران‌های اجتماعی-فرهنگی وجود دارند، اما بر اساس درجه اهمیت به ترتیب؛ مسائل اقتصادی، فنی اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی و نهایتاً پیشران‌های سیاسی در اولویت هستند.

**کلیدواژه‌ها:** توسعه، آینده‌پژوهی، پیشران‌های ملی، ایران.

<sup>۱</sup> نویسنده مسئول: [fathisuorosh@gmail.com](mailto:fathisuorosh@gmail.com)

**(۱) مقدمه و بیان مسئله**

دغدغه توسعه یک دغدغه جهانی مشترک در بین بسیاری از کشورهاست و توسعه باید کیفیت بالایی از زندگی و سلامت جمعیت‌ها، حفظ محیط‌زیست و همچنین حفظ سطح آسایش و رفاه مناسب برای زندگی شهروندان را فراهم آورد (Ilin, IlinKalinina, Iliashenko & Levina, 2016: p.1673). با این تعریف، این مفهوم دارای بار ارزشی است و مترادف کلمه بهبود به کار می‌رود (Azkia, 2011: p.18)؛ بنابراین توسعه را باید جریان چندبعدی دانست که مستلزم تغییرات اساسی در ساخت اجتماعی، طرز تلقی عامه نهادهای ملی و نیز تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه کن کردن فقر مطلق است. توسعه در اصل باید نشان دهد که مجموعه نظام اجتماعی در داخل نظام، از حالت نامطلوب زندگی گذشته خارج شده و به‌سوی وضع یا حالتی از زندگی که از نظر مادی و معنوی بهتر است، سوق می‌یابد (Todaro, 2011: p.215; Godarzvand Chegini, 2014: p.135). همچنین، توسعه به‌مثابه مقوله‌ای کاملاً ارزشی، دارای جریان پیچیده و چند بعدی است که اهمیت آن در کشورهای در حال توسعه به‌اندازه‌ای است که تلاش برای یافتن راه و روش مناسب برای توسعه و سیاست‌گذاری آن به یکی از اساسی‌ترین اقدامات کشورها و دولت‌ها تبدیل شده است. پس سیاست‌گذاری صحیح برنامه‌های توسعه‌ای رویکرد نوینی است که امروزه برنامه‌ریزان دنبال آن هستند. بدون شک در برخی از کشورها به‌ویژه کشورهای آسیای شرقی توسعه اقتصادی آن‌ها محصول توسعه سیاست‌گذاری بوده است (Kawashima, 2015: p.453).

سیاست‌گذاری‌های توسعه‌ای همیشه از طرف کشورهای در حال توسعه دنبال نمی‌شود؛ بلکه برخی از کشورهای توسعه‌یافته برای حفظ ثبات خود و حفظ تهدیدات ناشی از پدیده‌هایی مانند مهاجرت اقدام به برنامه‌های توسعه‌ای برای دیگر کشورها می‌کنند. بر این اساس سیاست توسعه در همه کشورهای توسعه‌نیافته تلاشی است تا با ایجاد و تقویت رشدی پایدار در این کشورها مانع افزایش مهاجرت به کشورهای توسعه‌یافته باشد و این سیاست‌های توسعه‌ای در اغلب کشورهای اروپایی در هنگام تشدید بحران مهاجرت از سال ۲۰۱۵ به‌شدت دنبال می‌شود (Stojanov, Bureš & Duží, 2017: p.169). همچنین باید یادآور شد که امروزه مسئله سیاست‌گذاری فقط مختص به کشوری خاصی نیست و متخصصان زیادی در عرصه‌های بین‌المللی این موضوع را مورد مطالعه قرار داده‌اند و سند چشم‌انداز آن را برای دستور کار تحقیقات آینده تدوین کرده‌اند (Katz-Gerro, 2015: p.1). همچنین مطالعه سیاست‌گذاری توسعه در بیشتر کشورها برای تحقیقات آینده پیشنهاد شده است (Kawashima, 2015: p.453).

از آنجایی که توسعه و بالندگی هر جامعه‌ای نتیجه سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی توسعه و تدوین سیاست‌ها و استراتژی‌های آن است؛ بنابراین مفهوم توسعه به معنای تحول کیفی، عبور از دوره‌ای به دوره‌ای دیگر مستلزم ایجاد تغییر همه‌جانبه در ابعاد اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و ... است. توسعه به معنای فراهم شدن

زمینه‌های لازم برای پیدایی ظرفیت‌ها و قابلیت‌های عناصر مختلف در اجتماع و میدان یافتن آن‌ها برای دستیابی به پیشرفت و افزایش توانایی‌های کمی و کیفی است؛ بنابراین توسعه، نیازمند استفاده از همه ظرفیت و توانایی‌هاست و لازمه سیاست‌گذاری مطلوب توسعه، داشتن شاخص‌های دقیق اندازه‌گیری برای نیل به اهداف آن است (Godarzvand Chegini, 2014: p.215). بدون شک باید گفت که سیاست‌های توسعه‌ای در هر کشور باید واضح و روشن باشند و زمینه‌هایی از انعطاف‌پذیری را به همراه داشته باشند (Lane, Andrews & Orange et al., 2020: p.3). سیاست‌های توسعه‌ای در کشورهای مختلف بر پایه تفاوت‌های مبنایی دنبال شده‌اند و عموماً از الگویی مشترکی پیروی نمی‌کنند. کمپل و همکاران (۲۰۲۰) سیاست‌های توسعه از جنبه‌های فردی و سلامت، دتونی و همکاران (۲۰۲۰) کارآمدی سیاست‌گذاری‌های را در تمرکز بر مناطق حاشیه‌ای و نهایتاً گوربنکوا و همکاران (۲۰۱۸) توجه به برنامه‌ریزی مکانی در اولویت قرار داده‌اند. هرچند سیاست‌گذاری توسعه در مناطق سیاسی حساس تحت تأثیر ضرورت‌های اقتصادی، چگونگی رقابت بازیگران منطقه‌ای و قدرت‌های بزرگ قرار گرفته است (Mosalanejad, 2015: p.30)؛ اما اصلی‌ترین دلیل موفقیت سیاست‌گذاری‌های توسعه به خاطر پیشران‌هایی<sup>۱</sup> است که بر روند این سیاست‌ها و توسعه تأثیر می‌گذارند. مطابق ادبیات سیاست‌پژوهی، عمده پیشران‌های تأثیرگذار بر یک پدیده خاص در پنج دسته کلی؛ پیشران‌های اجتماعی و فرهنگی، پیشران‌های فناورانه، پیشران‌های اقتصادی، پیشران‌های زیست‌محیطی و پیشران‌های سیاسی و حاکمیتی تقسیم‌بندی می‌شوند. بدون شک در حوزه سیاست‌گذاری‌های توسعه‌ای نیز این پنج حوزه وجود دارند، اما به دلیل تفاوت‌های فرهنگی و بسترهای متفاوت کشورها، عموماً روندهای متفاوتی در کشورهای مختلف تجربه شده است. برای مثال اکتشافات علمی به‌عنوان مهم‌ترین پیشران توسعه پایدار یک منطقه در روسیه شناخته شده است (Madirov, 2015: p.202) و توسعه شهری بر پایه توجه به معماری سبز به‌عنوان محرک‌های بالقوه برای توسعه پایدار شهری در فرانسه مورد توجه بوده است (Leger, Oueslati & Salanié, 2013: p.13). همچنین بررسی ادبیات نظری موجود نشان می‌دهد که یکی از پیشران‌های اصلی توسعه پایدار سیستم تفکیک زیباله از مبدأ و بازیافت زیباله‌های پلاستیکی بسته‌بندی شده پس از مصرف است. در میان پیشران‌های مختلف تأثیرگذار بر توسعه پایدار مبتنی بر سیستم‌های بازیافت زیباله‌های جامد و پلاستیک، پیشران‌های اقتصادی، محیطی و اجتماعی بیشترین اثرگذاری را داشته‌اند (Mwanza & Mbohwa, 2017: p.649). در کشور آمریکا نیز ایده آموزش آزاد و دمکراتیک که از آن کشور به‌سرعت در سرتاسر جهان گسترش یافته است، با نام منابع باز آموزشی شناخته می‌شود و مهم‌ترین پیشران توسعه در آمریکا و اروپا بوده است. این پیشران پتانسیل کاملی برای توسعه برای کشورهایایی است که کمتر توسعه یافته هستند

<sup>1</sup>- Drivers



(Roeder, Severengiz, Stark & Seliger, 2017: p.81). مناطق روستایی یکی از پیشران‌های مهم برای توسعه پایدار در نواحی هستند (Gorbenkova, Shcherbina & Belal, 2018: p.786). همچنین ترویج مشاغل پایدار راه‌حل مؤثری برای دستیابی به اهداف توسعه پایدار است (Sher, Abbas, Mazhar et al., 2020: p.1) و خود توسعه پایدار شهری به‌عنوان پیشرانی برای ثبات اجتماعی مطرح است (Ilin et al., 2016: p.1673). از طرف دیگر، تجارت اجتماعی به‌عنوان یک مؤلفه مهم اقتصاد شهری با عنوان پیشران توسعه پایدار معرفی شده است (Oleynikova & Zorkin, 2016: p.1556). در رویکردی دیگر، سیاست‌های توسعه خوشه‌ای به‌عنوان پیشرانی برای ارتقای توسعه در کشورهای در حال توسعه به‌طور فزاینده‌ای رایج شده‌اند و به پیامدهای پایداری چون توسعه گردشگری مناطق منجر شده‌اند (Aboal, Crespi & Perera, 2020: p.1). از نگاه می‌جر و همکارانش (۲۰۱۹) پایداری توسعه به پایداری انرژی وابسته است و انتقال به سیستم‌های انرژی تجدیدپذیر و پایدار می‌تواند فناوری‌های جدید را با موفقیت تجاری بالا ایجاد کند. همچنین یکی از مهم‌ترین پیشران در این زمینه تعامل بین سیاست‌گذاران و شرکای صنعتی کشور است (Meijer, Huijben, Boxstael & Romme, 2019: p.114) و از نگاه کمپل و همکارانش (۲۰۲۰) چهار پیشران مربوط به توسعه شامل؛ اتخاذ و اجرای سیاست‌های فعالیت بدنی روزانه، استفاده از منابع موجود، اتخاذ سیاست از بالا به پایین و اجرای از پایین به پایین و وجود اراده سیاسی هستند که هر یک از این مباحث تسهیل‌کننده روندهای خرد و کلان توسعه هستند (Campbell, Olstad & Spence et al., 2020: p.1). در ایران روند و فرایند توسعه، با وجود اهمیت وافر آن برای سیاست‌مداران، برنامه‌ریزان، اندیشمندان و حتی عامه مردم و همچنین تأثیرات عمیق ناشی از دگرگونی‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و...، روند توسعه ناموزون و ناهماهنگ و ناقص بوده و تحت تأثیر عوامل درون جامعه و برون جامعه‌ای مختلفی قرار داشته است. لذا برای دستیابی به یک توسعه همه‌جانبه و پایدار که همراه با تعادل و توازن باشد، نیاز به شناسایی پیشران‌های اثرگذار بر این سیاست‌گذاری‌ها دارد. چراکه بررسی تعادل و توازن بین مناطق یکی از مباحث اساسی در حوزه سیاست‌گذاری توسعه منطقه‌ای در ایران است (Ghafarifard, 2017: p.21). همچنین در کشور با وجود رویکردهای نظری متعدد در حوزه توسعه و سیاست‌گذاری آن، هنوز هم کشور از وجود توسعه قابل قبول رنج می‌برد و درد توسعه‌نیافتگی بسیاری از وضعیت‌های فردی و اجتماعی کشور را تحت تأثیر قرار داده است. در این میان نیز بررسی تجربیات کشورهای دیگر و تقسیم کشورها به دو گروه موفق و ناموفق و در ادامه الگوبرداری از کشورهای موفق موضوعی محوری در مطالعات سیاست‌پژوهی بوده است و بر اساس این تقسیم‌بندی کشور ایران در دسته کشورهای ناموفق قرار گرفته است. البته اندیشمندان و صاحب‌نظران مختلف، هر کدام دلایل و عوامل مختلفی را برای توسعه‌نیافتگی کشور بیان می‌کنند. این در حالی است که سال‌ها روند بکارگیری تجارب کشورهای موفق و روند به‌کارگیری نظریه‌های موجود هنوز نتوانسته بهبودی در وضعیت

سیاست‌گذاری توسعه‌ای کشور ایجاد کند؛ چراکه عمده نگاه‌ها به گذشته بوده و کمتر نگاهی متوجه روندهای آینده در قالب مطالعات آینده‌پژوهانه بوده‌اند. بر همین اساس غالب اسناد پژوهشی داخلی نشان می‌دهند که نقش عوامل خارجی، استعمار و استثمار، برخی عوامل فرهنگی داخلی، ساختارها، ارزش‌های فرهنگی، سنت‌ها همگی از دلایل شکست برنامه‌ها و سیاست‌های توسعه‌ای بوده که همگی ریشه در گذشته دارند؛ اما واقعیت این است که این نگاه به گذشته هنوز نتوانسته در راستای موفقیت برنامه‌های توسعه‌ای گشایشی ایجاد کنند. بر همین اساس این پژوهش در صدد است تا به نگاه به آینده و با استفاده از رویکردهای آینده‌پژوهانه با استفاده از رویکرد شناسایی و تحلیل پیشران‌های سیاست‌گذاری توسعه ایران در حوزه ملی، شتاب‌دهنده‌های سیاست‌گذاری توسعه ایران توسط نخبگان و خبرگان شناسایی کند.

### ۱-۱) اهداف پژوهش

شناسایی پیشران‌های ملی برای سیاست‌گذاری توسعه ایران

- شناسایی و تحلیل پیشران‌های اجتماعی و فرهنگی ملی حاکم بر سیاست‌گذاری توسعه در ایران
- شناسایی و تحلیل پیشران‌های سیاسی ملی حاکم بر سیاست‌گذاری توسعه در ایران
- شناسایی و تحلیل پیشران‌های اقتصادی ملی حاکم بر سیاست‌گذاری توسعه در ایران
- شناسایی و تحلیل پیشران‌های فناورانه ملی حاکم بر سیاست‌گذاری توسعه در ایران
- شناسایی و تحلیل پیشران‌های زیست‌محیطی ملی حاکم بر سیاست‌گذاری توسعه در ایران

### ۲) ادبیات نظری پژوهش

از ابتدای شکل‌گیری نظریات توسعه تا کنون رویکردهای مختلفی مطرح شده و نظریات توسعه دوره‌های مختلفی از گذشته تا کنون داشته و در هر دوره رویکردی خاص غالب بوده است. بر این اساس، برای دسته‌بندی نظرات توسعه، چند شیوه وجود دارد که به‌طور کلی می‌توان گفت که در برهه‌ای از زمان و پس از جنگ جهانی دوم نظریات اقتصادی صرف که به دنبال شناخت الگوهای رشد اقتصادی بود، بر این عرصه حاکمیت داشت (Hamzapour, 2009: p.83)؛ بنابراین اولین دوره ارائه نظریات توسعه به سال‌های ۱۹۴۵ تا ۱۹۷۰ برمی‌گردد. در این دوره توسعه به‌مثابه رشد اقتصادی و معادل با آن در نظر گرفته می‌شد. مبنای نوشته‌های توسعه هم، پارادایم نوسازی است که رشد را فرایندی خطی متصور می‌کرد؛ لذا برنامه‌ریزی برای سرمایه‌گذاری در بخش‌هایی که از مزیت نسبی برخوردار بودند، به‌منظور افزایش رشد تولید ناخالص ملی در رأس امور قرار گرفت و گمان بر آن بود که نتایج و تبعات مثبت حاصل از رشد اقتصادی به سایر مناطق سرریز شده و موجب توسعه آنان شود (Azkia & Ghafari, 2017: p.5; Samiei Esfahani & Habibi, 2014: p.52)؛ بنابراین در این رویکرد توسعه به مفهوم ارتقای نظام اجتماعی در کلیت آن است و رشد

اقتصادی تنها یک جنبه خاص از این تحول همه جانبه اجتماعی است.

دوره دوم که از ۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰ را در برمی‌گیرد با مشاهده ناکارآمدی نظریات توسعه در دوره اول شکل گرفت. تجربه کشورها نشان داد که پیروی از مدل رشد اقتصادی برای دسترسی به توسعه هر چند در پاره‌ای از موارد به افزایش تولید ناخالص داخلی و رشد سریع اقتصادی منجر شد، اما پیامدهای منفی چون افزایش فقر، توزیع نامناسب درآمد، آلودگی‌های زیست‌محیطی، رشد حاشیه‌نشینی در شهرهای بزرگ کشورهای در حال توسعه و ... را باعث شد. این امر باعث شد تا تحقیقاتی در خصوص استراتژی‌ها و سیاست‌های توسعه که به توزیع متعادل‌تر توسعه توجه می‌کنند، انجام گیرد، لذا بعد اجتماعی توسعه که بیشتر معطوف به توجه به توزیع مناسب و انسانی تر دستاوردهای رشد اقتصادی بود، مطرح شد و رفع نیازهای اساسی انسان‌ها در جوامع، مبارزه با فقر، توزیع مناسب درآمد به عنوان الزامات توسعه مطرح شدند (Beheshti, 2008: p.18). یک اصل مهم در این رویکرد، این است که توسعه‌نیافتگی مرحله‌ای در راه رسیدن به جامعه سرمایه‌داری نیست، بلکه شرط یا نشانه سلطه سرمایه‌داری است؛ بنابراین جوامع صنعتی پیشرفته مسئول توسعه‌نیافتگی اقتصادی و سیاسی جهان سوم هستند.

دوره سوم همزمان با اجرای برنامه تعدیل اقتصادی با سیاست‌های بانک جهانی و ریگان است که از آن با عنوان برنامه‌های تعدیل اقتصادی، اعطای وام‌های سرمایه‌گذاری‌ها و کمک‌ها، به اجرای مجموعه‌ای از اصلاحات مشروط یاد می‌شود. آزادسازی تجارت، تغییر قیمت‌های داخلی به قیمت‌های جهانی، بهبود درآمدها از طریق بسط پایه‌های مالیاتی و اصلاح امور مالیات‌ها، کاهش کسری بودجه دولت از راه کاهش هزینه‌های عمومی به‌ویژه یارانه‌ها از جمله این اصلاحات محسوب می‌شوند. پیامد این امر بازهم وابستگی هر چه بیشتر کشورها به کمک‌های بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول بود و به نتایج ناامیدکننده‌ای در آفریقا و آمریکای جنوبی منجر شد (Beheshti, 2008: p.19) و عوامل خارجی بیشتر در عدم توسعه کشورهای جهان سوم مؤثر بوده است (Hamzapour, 2009: p.83)؛ بنابراین در رویکردهای نظری از این دوره با عنوان نظریه وابستگی و نظام جهانی یاد می‌شود. این نظریه را می‌توان در چارچوب نظریات اقتصاد سیاسی مورد توجه قرار داد. چراکه نظام جهانی در این رویکرد به‌مثابه واقعیتی اجتماعی است که دربرگیرنده تعاملات میان ملت‌ها، شرکت‌ها و مؤسسات، خانواده‌ها، طبقات و گروه‌های هویتی از همه نوع است (Vadiee, Keshani & Rajabaloo, 2016: p.47). دوره چهارم که از سال ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۰ را شامل می‌شود با توجه به تجربه کشورهای آسیای جنوب شرقی، نشان داد که دولت در صورت اجرای سیاست‌های مناسب اقتصاد می‌تواند به‌عنوان کارگزار اصلی توسعه به ایفای نقش پردازد. از نظر کاستلز دولت وقتی توسعه‌گرا است که اصل مشروعیت خود را بر پایه توانایی ایجاد و حفظ توسعه بنا نهد، منظور از توسعه ترکیبی از نرخ بالا و مستمر رشد اقتصادی و تغییر ساختاری در سیستم تولید، هم از نظر داخلی و هم از نظر ارتباطش با اقتصاد بین‌المللی است (Costells, 2001: p.322). این رویکرد که از آن به‌عنوان

رویکرد پسا توسعه‌ای یاد می‌شود، مکتبی فکری است که ایده توسعه اقتصادی ملی را به کلی زیر سؤال می‌برد. طبق دیدگاه پژوهشگران نظریه پساتوسعه، کل مفهوم و روش‌های توسعه، بازتابی از سیطره کشورهای غربی بر سایر کشورهاست و توسعه، مفهومی مصنوعی و ساخته فضاهای آکادمیک است که ریشه در ایدئولوژی‌های سیاسی و اقتصادی دارد (Motheghi, 2016: p.1065). در نهایت از ۱۹۹۰ به بعد پارادایم‌های توسعه از مبانی سنتی خود به دو رویکرد جدید با عنوان توسعه پایدار و توسعه اجتماعی تغییر جهت داده‌اند. مفهوم توسعه پایدار ناظر بر این واقعیت انکارناپذیر است که ملاحظات مربوط به اکولوژی می‌تواند و باید در فعالیت‌های اقتصادی به کار گرفته شود. این ملاحظات شامل ایده ایجاد محیطی منطقی است که در آن ادعای توسعه به منظور پیشبرد کیفیت همه جنبه‌های زندگی مورد چالش قرار می‌گیرد (Radcliffe, 2004: p.34; Navabakhsh & Arjamandsiahposh, 2009: p.29). در حقیقت بحث توسعه پایدار، نخستین بار، به واسطه نگرانی‌های زیست‌محیطی مطرح شد و به علت نگرانی عمومی از تخریب محیط‌زیست ناشی از فعالیت‌های رشد محور مورد توجه جدی واقع شد؛ اما به مرور زمان دامنه این موضوع در ابعاد مختلفی گسترش یافت. تحول مهمی که در این مکتب به وقوع پیوست آن بود که مکتب توسعه پایدار، بسیاری از مفروضات اولیه و مفاهیم اغلب اندیشمندان این حوزه اصول مبنایی توسعه پایدار در حوزه پارادایم اقتصاد نئوکلاسیک را مورد انتقاد قرار داد (Eyder & Hakiminya, 2018: p.90).

### ۳) روش تحقیق

روش انجام این پژوهش کیفی از نوع آینده‌پژوهی است که با استراتژی تحلیل روند<sup>۱</sup> انجام شده است. تحلیل روند مطالعه روندهای مشخص، به منظور کشف ماهیت، علت‌های بروز و سرعت توسعه و پیامدهای بالقوه آن است. یکی از فعالیت‌های اصلی این پروژه را شناسایی و تحلیل پیشران‌های سیاست‌گذاری توسعه ایران تشکیل می‌دهد؛ بنابراین، همه روندهای ملی حاکم بر وضعیت سیاست‌گذاری توسعه ایران با مطالعه گزارش‌های داخلی و خارجی از جمله؛ مطالعه پژوهش‌های موجود و ادبیات نظری و مصاحبه‌های عمیق و جلسات هم‌اندیشی انجام و در معرض نقد و بررسی خبرگان و فعالان سیاست‌گذاری توسعه در ایران گذاشته می‌شود. پژوهش در سطح روندها، ناظر بر شناسایی الگوهای نظام‌مند تغییر در محیط پیرامونی است. روندها، به‌ویژه از آن جهت حائز اهمیت هستند که به مدیران و سیاست‌گذاران، «قدرت پیش‌بینی» می‌دهند و آن‌ها را قادر می‌سازند جلوتر از زمان بیندیشند و پیش‌دستانه به استقبال آینده بروند. جمعیت آماری این پژوهش شامل همه خبرگان و فعالان سیاست‌گذاری توسعه در ایران هستند که در مورد توسعه و سیاست‌گذاری خبره و صاحب‌نظر هستند که ۲۵ نفر از آن به صورت مصاحبه و شرکت در جلسات هم‌اندیشی که به دلیل شرایط کرونا اغلب آنلاین بوده مشارکت داشته‌اند. انتخاب نخبگان و شناسایی افراد

1 Process analysis

در این پژوهش، روش گلوله برفی است و این افراد با توجه به تسلط آن‌ها بر مباحث توسعه، انتخاب و شناسایی شده و بررسی پژوهش‌های انجام شده و کنفرانس‌ها، جستجوهای اینترنتی و غیره در شناسایی این افراد مؤثر بوده است. گردآوری اطلاعات در این پژوهش به‌طور همزمان از طریق گزارش‌های پژوهشی و مصاحبه و هم‌اندیشی با خبرگان اطلاعات لازم گردآوری شده است. تجزیه و تحلیل داده در بر مبنای مدل STEEP انجام شده است. STEEP به ترتیب سرواژه روندهای اجتماعی، فناوریانه، اقتصادی، زیست‌محیطی و سیاسی و حاکمیتی است. با بررسی و رصد روندهای فوق، می‌توان به ارزیابی مسائل و روندها و درک کامل محیط رسیده، مدل‌ها و الگوهای در حال ظهور را شناسایی نموده، پیشران‌ها و ظرفیت‌های بالقوه آینده را استنباط نمود.

#### ۴) یافته‌های پژوهش

##### ۴-۱) یافته‌های پژوهش

یافته‌های این پژوهش در دو دسته اصلی شناسایی و تحلیل شده‌اند و بر اساس یافته‌های کیفی بخش اول پژوهش پیشران‌های ملی حاکم بر سیاست‌گذاری توسعه ایران با همفکری و هم‌اندیشی نخبگان، اساتید و فعالان حوزه توسعه و سیاست‌گذاری شناسایی و احصا شده‌اند و در بخش دوم پیشران‌های شناسایی شده در ۵ دسته کلی، پیشران‌های سیاسی، پیشران‌های اقتصادی، پیشران‌های اجتماعی، پیشران‌های فناوریانه و پیشران‌های زیست‌محیطی تحلیل کمی و تفسیر شده‌اند.

#### پیشران‌های ملی

پیشران‌ها به نیروهای عمده شکل دهنده آینده اشاره دارد و نیروهای محرکی هستند که باعث حرکت و تغییر متغیرهای مختلف و ایجاد وضعیت‌ها و تعادل‌های جدید می‌شوند. این عناصر در سطح ملی شناسایی شده و اشاره به سیاست‌هایی دارند که در داخل مرزهای سرزمینی امکان حصول به توسعه را فراهم می‌آورند.

##### ۱- پیشران‌های اجتماعی در سطح ملی

توسعه و سیاست‌گذاری آن از لحاظ اجتماعی لازم و ملزوم هم هستند. از طرفی نیروهای اجتماعی به‌عنوان پیشران تأمین‌کننده سوخت توسعه ملی در کشورها هستند و از طرف دیگر توسعه سامان‌دهنده مسائل اجتماعی جوامع بوده است. در حوزه اجتماعی به‌ویژه آنکه مسائل فرهنگی نیز در همین فضای مفهومی قرار می‌گیرند؛ مسائل مهمی برای ساماندهی و تأثیرگذاری به توسعه وجود دارند که می‌توان این مسائل را یا از نتایج گفتگوهای هم‌اندیشی استخراج کرد یا آن‌ها را از گزارش‌های پژوهشی معتبر بیرون کشید. به هر جهت در حوزه ملی چندین پیشران اجتماعی مهم و مورد وفاق برای جهت دادن به سیاست‌گذاری‌های

توسعه کشور شناسایی شده‌اند که در ادامه تحلیل شده‌اند.

- **لغو حمایتگری فرهنگی:** مقوله فرهنگ اهمیت محوری در تمامی عرصه‌های زندگی بشر دارد و بر همین اساس یکی از مسؤولیت‌های اساسی مدیریت فرهنگی در سطح ملی، پیشبرد توسعه فرهنگی است و در راستای توسعه نیز فرهنگ زیربنای اصلی توسعه است و به همین خاطر بخشی از سیاست‌گذاری‌های توسعه‌ای در همه کشورها مستقیماً به سیاست‌گذاری توسعه فرهنگی اختصاص دارند. هرچند سیاست‌گذاری فرهنگی مستقیماً به مداخله دولت در فرهنگ مربوط می‌شود، اما در مواردی هم مداخله درست، هم باعث بهبود فرهنگی شده و هم روند توسعه را شتاب بخشیده است؛ بنابراین مطرح کردن پیشران «لغو حمایتگری فرهنگی» از آن جهت می‌تواند در سیاست‌گذاری توسعه مفید واقع شود، که باعث جایگزینی فرهنگ توسعه‌مداری به جای برخی سیاست‌های ایدئولوژیک شود. چراکه در نتیجه حمایت دولت از برخی سیاست‌گذاری‌های فرهنگی، باعث عقب‌گرد فرهنگی شده است.

- **ایجاد چشم‌انداز مشترک:** چشم‌انداز مشترک یک دورنمای همگانی از آینده آرمانی است که به‌عنوان هدف در سطح خرد و کلان وجود دارد. چشم‌انداز مشترک از آینده از جمله ابعادی است که زمینه شکل‌گیری و تقویت سرمایه اجتماعی را در فعالیتهای جمعی فراهم می‌آورد. چشم‌انداز مشترک باعث گره خوردن سرمایه‌های اجتماعی به هم و بسیج آن‌ها برای تحقق توسعه می‌شود. مادامی که توسعه یک دغدغه همگانی شود و چشم‌اندازی عمومی باشد، تلاش‌های مشترکی هم برای رسیدن به آن شکل می‌گیرند. در حقیقت، چشم‌انداز مشترک شناختی واقعی به وجود می‌آورد که در سایه آن می‌توان به اهداف و دیدگاه‌های عملی مشترک دست یافت و همبستگی و همفکری برای توسعه را محقق ساخت.

- **گفتگوی ملی برای توسعه:** مشکل اصلی عدم توسعه‌یافتگی در ایران فقدان یک توافق کلی برای توسعه در کشور است. هرچند تفاهم کلی و پیروان توسعه‌خواهی بسیار بیشتر از مخالفان توسعه هستند، اما در مواردی اثرگذاری تعداد اندک مخالفان توسعه بیش از هواداران توسعه بوده است؛ به‌عبارت‌دیگر قدرت نفوذ مخالفان توسعه بیش از توسعه‌خواهان بوده است. از اینجاست که لزوم هم‌فهمی و گفتگو بین این دو جریان باید پیشرانی برای نیل به توسعه در کشور باشد؛ بنابراین به‌عنوان یک پیشران اجتماعی، جامعه ایران امروز نیاز دارد تا جریان‌های مختلف فکری را وادار به گفتگو در مورد مسائل حل نشده کشور کند. آنچه مشخص است در چهار دهه گذشته، نه‌نخبگان توانسته‌اند نیروی‌های اجتماعی را برای توسعه بسیج کنند و نه حاکمان به مسائل توسعه‌ای علاقه اثرگذاری نشان داده‌اند؛ بنابراین در کشور این فضا که در آن برنامه گفت‌وگوهای توسعه به گفت‌وگوی واقعی از جنس دیالوگ بین اندیشمندان توسعه تبدیل شود، ایجاد نشده و این نقطه شکست و ناتوانی اندیشمندان و نخبگان بوده است، چراکه دیالوگ به مفهوم هم‌شنوی بین همه ذی‌نفعان و صاحب‌نظران به وجود نیامده است.

- **جلب مشارکت همگانی:** توسعه و پیشرفت همه‌جانبه در کشورهای درحال توسعه بیش از هر چیز به

مشارکت فعال و مؤثر افراد جامعه وابسته است. از این رو تمرکز برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران در قرن بیست و یکم باید معطوف به افزایش نقش مشارکت‌های مردمی در زمینه‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، روانی و اقتصادی باشد، تا فرآیند توسعه سریع‌تر مسیر خود را طی نماید. از طریق مشارکت مردم در امور مربوط به خود، قوه ابتکار و ابداع آن‌ها تقویت شده و به نحو احسن مورد استفاده قرار خواهد گرفت، مردم به شکل واقعی و ملموس با امور اجرایی برخورد داشته و از این رو شکاف آنان با سازمان‌های دولتی، شوراهای محلی و نیز تعارض منافعشان رو به کاهش خواهد رفت، و این امر نشان دهنده اهمیت موضوع مشارکت در توسعه است. بر همین اساس در جامعه ایرانی افزایش همه‌جانبه مشارکت در همه حوزه‌ها مهم‌ترین پیشران توسعه کلی کشور است. به لحاظ نظری هدف اصلی توسعه گسترش مشارکت و رقابت گروه‌های اجتماعی در زندگی است، بدین ترتیب توسعه و مشارکت دو مفهوم وابسته به هم و اثرگذاری و اثرپذیری بالایی نسبت به هم دارند.

- **رفع فقر و نابرابری:** رفع فقر و نابرابری بزرگ‌ترین چالش پیش روی بسیاری از کشورهای جهان امروز و یک نیاز ضروری برای توسعه آن‌ها است و پایان دادن به فقر شدید در همه اشکال آن، با حمایت از اهداف توسعه باید به هدف اول همه کشورها تبدیل شود. در راستای دستیابی به اهداف توسعه باید استراتژی‌های مقابله با فقر غذایی و گرسنگی در اولویت باشد و این استراتژی‌ها شامل؛ افزایش در دسترس بودن و مقرون‌به‌صرفه بودن مواد غذایی مغذی، به‌ویژه برای جمعیت‌های آسیب‌پذیر و ترویج آب سالم، بهداشت و بهداشتی برای کاهش بیماری و سوء تغذیه، به‌ویژه در میان کودکان خردسال است. در ایران با وجود محرومیت زیاد در مناطق حاشیه‌ای و شهرهای کم‌برخوردار لزوم توجه به فقر نواحی و رفع نابرابری‌ها یک پیشنیاز مهم برای دستیابی به توسعه موزون در کشور است.

- **شمول اجتماعی:** شمول اجتماعی در جامعه ظرفیتی است که بر اساس آن افراد در معرض فقر یا محرومیت اجتماعی فرصت مشارکت کامل در زندگی اجتماعی را داشته باشند، تا بتوانند از استاندارد زندگی کافی برخوردار شوند؛ به عبارت دیگر همه شهروندان امکان استفاده از سیستم آموزش و بهداشت، فرصت‌های شغلی، امکان داشتن خانه‌ای مناسب و امنیت را داشته باشند. شمول اجتماعی شاخص مهمی برای توسعه است. در فرآیند سیاست‌گذاری توسعه و دستیابی به توسعه پایدار، دستاوردهای اقتصادی باید از نظر اجتماعی فراگیر باشد و کیفیت تعاملات اجتماعی اعم از: فرهنگ، اعتماد، صداقت، داوطلبانه و نوع دوستی باید از طریق ترویج اخلاق اجتماعی و رعایت حقوق بشر برای همه افزایش یابد. دقیقاً به همین دلیل مهم است که دولت‌ها با هماهنگی سازمان‌های بین‌المللی مانند یونسکو، سازمان ملل یا اتحادیه اروپا، سیاست‌ها و برنامه‌هایی را ایجاد کنند که شامل شمول اجتماعی می‌شوند.

- **سیاست‌گذاری کنترل جمعیت:** رشد بی‌سابقه جمعیت در کشورهای در حال توسعه، یکی از مهم‌ترین تنگناهای توسعه اقتصادی و اجتماعی این کشورها به شمار می‌آید. آمارها نشان می‌دهند که این کشورها

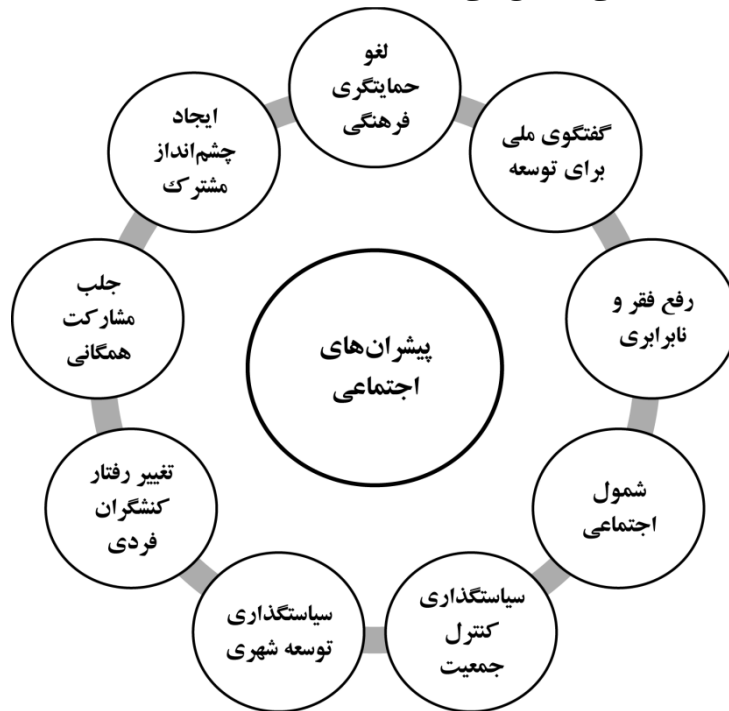
رشد جمعیت بالایی را تجربه می‌کنند و چنین رشد بالایی از جمعیت در کشورهای در حال توسعه، موجب کاهش شدید پس‌انداز ملی و به تبع آن کاهش سرمایه‌گذاری‌های لازم در بخش‌های زیربنایی این کشورها می‌شود؛ بنابراین برای ایجاد توسعه پایدار، کشورهایی که رشد جمعیت در آن‌ها به دلیل باروری زیاد همچنان بالاست، باید با گسترش دسترسی به برنامه‌ریزی داوطلبانه خانواده و مراقبت‌های بهداشت باروری، سرمایه‌گذاری در کاهش مرگ‌ومیر کودکان، ارتقای درک مزایای خانواده‌های کوچک، سرمایه‌گذاری، کاهش نرخ باروری را تسریع بخشند، تا به موفقیت‌هایی در آموزش دختران و اتخاذ رویکردی کل‌نگر برای توانمندسازی زنان دست پیدا کنند.

- **سیاست‌گذاری توسعه شهری:** در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، شهرها اغلب با نرخ‌های غیرقابل مدیریتی در حال رشد هستند و این روند مدیریت ناسالم برای ساکنین این شهرها وضعیت نامناسبی را به دنبال داشته است که گسترش مناطق زاغه‌نشین و حاشیه‌نشینی یکی از آن‌هاست. امروزه این مناطق حاشیه‌ای در شهرها با تکیه بر فناوری‌های منسوخ حمل‌ونقل و انرژی؛ با بلایای شدید زیست‌محیطی تهدید می‌شوند و قادر به ایجاد تعداد مشاغل مورد نیاز برای به کارگیری جمعیت اغلب جوان خود نیستند. با این حال، شهرها همچنین پتانسیل فوق‌العاده‌ای برای تغییرات مثبت ارائه می‌دهند و اغلب در خط مقدم نوآوری در فناوری‌ها و سیاست‌گذاری‌ها قرار دارند. همچنین شهرها به‌طور فزاینده‌ای نقطه اتکای توسعه اقتصادی و ریشه‌کنی فقر، پایداری زیست‌محیطی و حکمرانی خوب هستند. در چنین شرایطی سیاست‌گذاری توسعه شهری می‌تواند به توسعه جوامع منجر شود.

- **تغییر رفتار کنشگران فردی:** قرار گرفتن سریع جهان در مسیری بلندمدت به سمت توسعه پایدار مستلزم تعداد بسیار زیادی از افراد برای تغییر رفتار و انتخاب‌های متفاوت با توجه به مدیریت کسب‌وکار، اخلاق، سیاست، سبک زندگی سالم و مصرف شخصی، استفاده از منابع، باروری و آموزش است. هنگامی که رهبران دولت در برابر مردم خود پاسخگو هستند، تغییر درک و حتی تغییر رفتار مردم پیشنهاد لازم برای تغییر سیاست‌ها می‌شود؛ بنابراین عملیاتی کردن چارچوب توسعه پایدار مستلزم تشخیص واضح تغییرات مورد نیاز در رفتار حرفه‌ای و شخصی و همچنین راهبردهای صریح برای ایجاد تغییراتی برای توسعه است. بسیاری از شهروندان جامعه ایرانی تمایلی به مشارکت در توسعه ندارند و همواره خنثی عمل می‌کنند؛ اما توسعه برای محقق شدن به کنشگران فعال و دلسوزی نیاز دارد که بازوهای فعال توسعه باشند.



## - نمایش پیشران‌های اجتماعی در سطح ملی



نمودار ۱: پیشران‌های اجتماعی احصا شده برای سیاست‌گذاری توسعه در ایران

## ۲- پیشران‌های فناورانه در سطح ملی

در هم تنیدگی دو مفهوم فناوری و توسعه به گونه‌ای است که هر جا به لحاظ فناوری پیشرفته باشد، به نوعی توسعه یافته نیز تلقی می‌شود. فناوری‌ها زمینه‌های توسعه اجتماعی و اقتصادی، توسعه بین‌المللی و حقوق بشر را فراهم آورده و برای تحقق توسعه جوامع یک ابزار اثرگذار مهم هستند. پیشران‌های فناورانه که می‌توانند بر سیاست‌گذاری‌های توسعه ایران تأثیر بگذارند در گزارش‌های پژوهشی و جلسات هم‌اندیشی به صورت زیر احصا شده‌اند.

- **استقلال نهاد آموزش عالی:** استقلال نهاد آموزش به‌ویژه نهاد دانشگاه باید در سه حوزه مالی، مدیریتی و هویتی دارای استقلال باشد. چراکه فقدان استقلال برای دانشگاه، این نهاد را در ایران عمدتاً به نهادی خدمت‌گزار تبدیل کرده است و به میزانی که به نهادهای بیرونی خدمت کرده است، از مقبولیت و مشروعیت برخوردار شده و آنجا هم که نخواست خدمت کند و یا در خدمت کردن عقب مانده است، از آن سلب مشروعیت شده و یا مورد تنبیه و مجازات قرار گرفته است؛ بنابراین آموزش عالی ایران همواره مشروعیت خود را از بیرون و نه از درون به دست آورده است و به این دلیل نتوانسته موتور توسعه کشور باشد. در بیشتر کشورهای توسعه یافته دانشگاه ضمن داشتن استقلال مهم‌ترین منبع نوآوری و تولید ایده برای صنعت است.

اگر چنین الگویی در ایران هم وجود داشت، بخش صنعت و کسب و کارها از نظام دانشگاهی می‌توانست نظام ملی نوآوری و نظام پژوهش و تحقیق و توسعه را ارتقا دهند و با توسعه بخش صنعتی و کسب و کارها نیز این بخش‌ها نیز می‌توانند از نظام آموزش و پژوهش حمایت مالی کنند.

- **تمرکز بر آموزش و پرورش:** فرآیند توسعه محصول تقابل حوزه‌های، انسانی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زندگی انسانی است و آموزش و پرورش از طریق اثرگذاری بر سطح درآمد، کاهش فقر، تغییر نگرش افراد و ایجاد برابری نقش مثبتی در ابعاد توسعه یعنی رشد اقتصادی، توسعه انسانی و حتی حفظ محیط‌زیست دارد. از طرفی هم اجرا برنامه‌های توسعه نیازمند به کارگیری نیروهای آموزش دیده و تحصیل کرده است و نقش آموزش و پرورش در راستای کشف این استعدادها بارز است و آموزش و پرورش ضمن بهره‌گیری مناسب از هوش و استعداد افراد انسانی زمینه را برای رشد و توسعه کشور فراهم می‌آورد. در ایران طیف گسترده‌ای از صاحب‌نظران تمرکز بر آموزش و پرورش را پیشران اصلی توسعه می‌دانند. از نظر آنها توسعه باید در دوران کودکی به افراد آموزش داده شود تا در بزرگسالی آنها نیروهای پیش‌قراول توسعه باشند. چراکه دانش و دانایی، رکن اصلی توسعه و نظام آموزشی هم گذرگاه دستیابی به دانایی ملی به شمار می‌آید و جامعه زمانی به اهداف خود دست می‌یابد که از طریق توسعه انسانی مسیر خود را هموار کند.

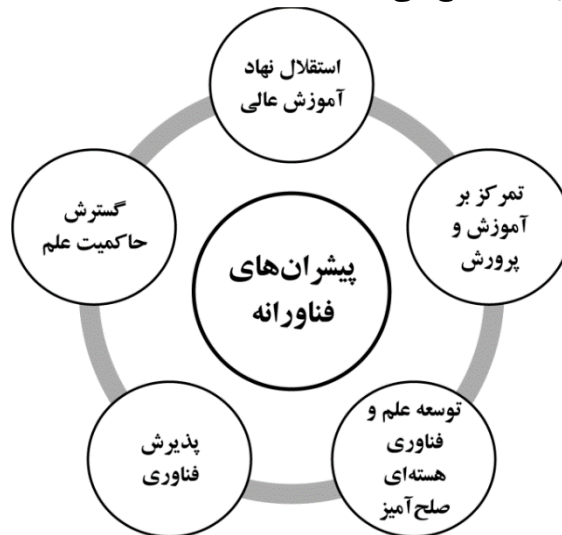
- **گسترش حاکمیت علم:** برای دستیابی به جامعه‌ای توسعه یافته در تمامی زمینه‌ها باید ارتباط میان علم و جامعه ناگسستنی باشد تا تفکر علمی ضمن نقش بستن در ذهن همه افراد، مبنای عمل همه افراد جامعه باشد. بر همین اساس برای توسعه جوامع استفاده از علم و حاکمیت رویکردهای علمی می‌تواند روند شتابانی برای توسعه جوامع در حال توسعه ایجاد کند. یکی از مهم‌ترین مظاهر توسعه جوامع سرآمدی آنها در فناوری است و فناوری اساساً محصول حاکمیت علمی است. شواهد نشان داده که علم و فناوری و برنامه‌ریزی در کشورهای در حال توسعه جایگاه ویژه‌ای پیدا کرده، چراکه این کشورها برای رسیدن به توسعه، خود را نیازمند آنها می‌دانند. بر همین اساس در ایران نیز توسعه برای تحقق یافتن به موتور علم و فناوری نیاز دارد و باید علم در همه حوزه‌ها حاکمیت داشته باشد. بسیاری از پژوهشگران داخلی نیز بر نقش بی‌بدیل علم در توسعه ایران اتفاق نظر دارند و از نظر آنان توسعه و مظاهر آن زمانی محقق می‌شوند که مکاتب فکری علم محور برای نیل به توسعه در ایران نهادینه شوند و از این مسیر است که ایران به توسعه می‌رسد.

- **توسعه علم و فناوری هسته‌ای صلح‌آمیز:** علم و فناوری هسته‌ای پتانسیل توسعه زیادی دارد و می‌تواند به‌طور مستقیم به توسعه کشورهای توسعه‌نیافته کمک کند. علم و فناوری هسته‌ای در زمینه تولید برق موفقیت اقتصادهای مدرن را قلم می‌زند و پتانسیل توسعه علم و فناوری هسته‌ای در زمینه‌هایی مانند مراقبت‌های بهداشتی و کشاورزی آشکارتر می‌شود. استفاده از علم و فناوری در بسیاری از کشورها این

قابلیت را دارد که محرک کلیدی توسعه در همه دنیا باشد. همچنین باید یادآور شد که علم و فناوری هسته‌ای پتانسیل تغییر جامعه را به سمت بهتر شدن و توسعه دارد؛ اما تغییر مثبت تنها در چارچوب تعهدات قانونی برای استفاده صلح‌آمیز از آن‌ها امکان‌پذیر است.

- **پذیرش فناوری:** جهان امروز با فناوری آن شناخته می‌شود و فناوری به توسعه اقتصادهای پیشرفته‌تر از جمله اقتصاد جهانی امروز کمک کرده و روند توسعه را در بسیاری از مناطق را شتاب بخشیده است. به همین خاطر برخی از کشورها به خاطر عدم دسترسی به فن‌آوری توسعه‌چندانی نداشته و در ردیف کشورهای در حال توسعه مانده‌اند و کشورهایی مانند کره جنوبی، نروژ و پرتغال بهترین عملکرد را در بخش فناوری دارند و دقیقاً به همین خاطر جزو کشورهای توسعه‌یافته هستند؛ بنابراین، سیاست‌گذاری‌های جدید برای توسعه باید با بهبود گسترده در جمع‌آوری و پردازش داده‌های محلی، ملی و جهانی، با استفاده از ابزارهای جدید کامپیوتری، تحلیل داده‌های مکانی و ماهواره‌ای و شبکه‌های اجتماعی تقویت شود. به‌طور کلی این فناوری‌ها در قالب سخت‌افزاری و نرم‌افزاری پیشران مهمی برای توسعه جوامع هستند و امروزه بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته بر پایه فناوری به توسعه رسیده‌اند و کشورهای در حال توسعه نیز با این الگوها می‌توانند سیاست‌های کلی خود را برای رسیدن به توسعه پیش ببرند.

#### - نمایش پیشران‌های فناورانه در سطح ملی



نمودار ۲: پیشران‌های فناورانه احصا شده برای سیاست‌گذاری توسعه در ایران

#### ۳- پیشران‌های اقتصادی در سطح ملی

اقتصاد زیربنای جوامع امروزی است و اساساً سطح تعیین‌کنندگی بسیاری از پدیده‌های جوامع بر مبنای

اقتصاد آن‌ها انجام می‌گیرد. همسویی اقتصاد و توسعه به گونه‌ای است که اغلب اندیشمندان برای تعرف توسعه جامعه از مفهوم توسعه اقتصادی استفاده می‌کنند و این دقیقاً به این معنی است که فضای مفهومی توسعه و اقتصاد همپوشانی بالایی با هم دارند. در راستای دستیابی به توسعه پیشران‌های اقتصادی مهمی در سطح ملی شناسایی شده‌اند.

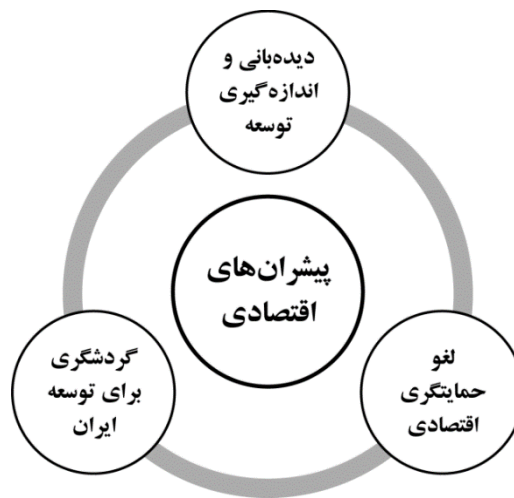
- **دیده‌بانی و اندازه‌گیری توسعه:** یکی از مهم‌ترین پیشران‌های توسعه در جوامع اندازه‌گیری شاخص‌های توسعه و ارزیابی فعالیت‌های انجام شده است. همچنان که توسعه با تحول مفهومی و تحول صورت‌بندی نظری همراه بوده است، شاخص‌سازی مفهوم توسعه نیز تحولات مهمی را تجربه کرده است. از همین رو لازم است اندازه‌گیری شاخص‌ها در قالب اسنادی شفاف به‌طور مرتب در زمانبندی مشخصی ارزیابی و اندازه‌گیری شوند، تا با رواج و مقایسه این شاخص‌ها سرعت توسعه را در حوزه‌های مختلف اندازه‌گیری گرفت و از این طریق بر روی نقاط ضعف و قوت‌ها شناخت بیشتری به دست آورد. امروزه در ایران به دلیل نبود چنین شاخصی نمی‌توان همه تلاش‌های گذشته را در راستای نیل به توسعه مورد ارزیابی قرار داد و بدون شک تکرار بسیاری از اشتباهات گذشته هیچ بعید به نظر نمی‌رسند؛ بنابراین توسعه کشور و سیاست‌گذاری آن به مرکزی به‌عنوان «رصدخانه توسعه» نیاز دارد که هر ساله داده‌ها و تحلیل‌های تازه‌ای از «نقشه توسعه» کشور ارائه دهد و با مقایسه آن شاخص‌ها با سال‌های قبل، عملکرد کلی دولت و نهادهای توسعه‌گرا را مورد سنجش و ارزیابی قرار دهد. علاوه بر این توسعه نیاز اساسی به کمی‌سازی شاخص‌هایش دارد.

- **لغو حمایتگری اقتصادی:** اقتصاد به‌عنوان مهم‌ترین نهاد جوامع از گذشته تا کنون همواره مورد توجه دولت‌ها و حاکمیت‌ها بوده و بسیاری از دولت‌ها موجودیت خود را بر مبنای تسلط و تمرکز بر آن بنا نهاده‌اند. یکی از مهم‌ترین مباحث اقتصادی مهم در جامعه شیوه حمایتگری از اقتصاد بوده که این نوع حمایتگری تعیین‌کننده نوع نظام سیاسی بوده است. این سیاست در سالیان اخیر در راستای جنبش‌های ضد جهانی‌سازی بوده است و مانع اصلی نیل به توسعه در بسیاری از کشورهای در حال توسعه نفوذ پررنگ دولت در اقتصاد در قالب حمایتگری است. در ساده‌ترین حالت حمایتگری از اقتصاد باعث رکود اقتصاد شده و اجازه تحول و پیشرفت را از آن می‌گیرد؛ بنابراین یکی از مهم‌ترین پیشران‌های ملی در ایران برای نیل به توسعه و سیاست‌گذاری دقیق آن کاهش نقش مداخله‌گری دولت در حوزه اقتصادی است. در این راستا دولت می‌تواند رفته‌رفته نفوذ اقتصادی خود در جامعه را کم کرده و برای کوچک‌تر شدن دولت اقداماتی اساسی مانند واگذاری بخش‌های زیادی از اقتصاد به بخشی خصوصی از نقش حمایتگری به نقش نظارت‌گری برآید. کوچک‌تر شدن دولت به‌منزله چابک‌تر شدن آن در فرایند دسترسی به پیشرفت و توسعه است و دولت فربه در راستای توسعه نه تنها توان دوییدن ندارد، بلکه از راه رفتن معمولی نیز عاجز است.

- **گردشگری برای توسعه ایران:** سیاست‌گذاری گردشگری مهم‌ترین ابزار توسعه است و بررسی

سیاست‌گذاری‌های دولت و دستگاه‌های مرتبط در خصوص صنعت گردشگری در برنامه سوم توسعه اقتصادی، فرهنگی با هدف ارائه الگویی که در قالب آن نظام سیاست‌گذاری کارآمدی که به توسعه پایدار صنعت گردشگری کشور بیانجامد، ضرورت اصلی کشور است. چشم‌انداز توسعه کشورها عموماً تصویری از آینده‌ای روشن است که برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران در افق‌های زمانی بلندمدت برای کشور و مردم خود در نظر دارند. این چشم‌انداز علاوه بر اینکه امیدبخش توسعه آتی کشور خواهد بود، نقشه راه پیش‌روی برنامه‌های اجرایی کوتاه‌مدت را نیز ترسیم خواهد کرد. به‌طور کلی وجود یک برنامه نظام‌مند گردشگری در قالب سیاست‌گذاری‌هایی که هم‌راستا با برنامه‌های توسعه کشور باشد، می‌تواند پیشن‌های مهمی برای توسعه کشور باشد.

#### - نمایش پیشن‌های اقتصادی در سطح ملی



نمودار ۳: پیشن‌های اقتصادی احصا شده برای سیاست‌گذاری توسعه در ایران

#### ۴- پیشن‌های زیست‌محیطی در سطح ملی

در سال‌های شروع اولیه توسعه و فرایند صنعتی شدن در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته توجه به محیط‌زیست و پایداری آن برای نسل‌های آینده به دلیل بهره‌برداری گسترده از منابع طبیعی، مورد توجه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان قرار گرفت. از آن زمان تا کنون در برنامه‌های توسعه‌ای مسئله محیط‌زیست بسیار برجسته است و حتی مسئله توسعه پایدار دقیقاً در راستای پاسخ به مسائل زیست‌محیطی توسعه مطرح شده است. مهم‌ترین پیشن‌های زیست‌محیطی در سطح ملی برای توسعه شامل موارد زیر هستند.

- سیاست‌گذاری آمایش سرزمین: آمایش استفاده بهینه و عقلانی و پی‌بردن به ارزش‌های فضا به‌منظور

کارکردهای مؤثر اقتصادی و اجتماعی است و بنابراین، تقسیم کار سرزمین از جنبه‌های مهم آن شمرده می‌شود. آمایش سرزمین در خدمت انسان برای ارتقای سطح کیفی زندگی او است و تفکر آمایشی بیانگر روح فعال و جسم پویای بشری با درک جغرافیایی است. آمایش سرزمین در هر ملک و سرزمینی ممکن است بر پایه اهداف متعددی انجام گیرد، اما انجام موفقیت‌آمیز آمایش سرزمین هنگامی است که برای توسعه صورت گیرد. بر همین اساس متخصصان توسعه کشور یکی از پیشران‌های مهم توسعه را آمایش سرزمینی و آماده‌سازی ایران برای سروسامان دادن و تنظیم امور مکانی، جغرافیایی، طبیعی و مسکونی عنوان کرده‌اند.

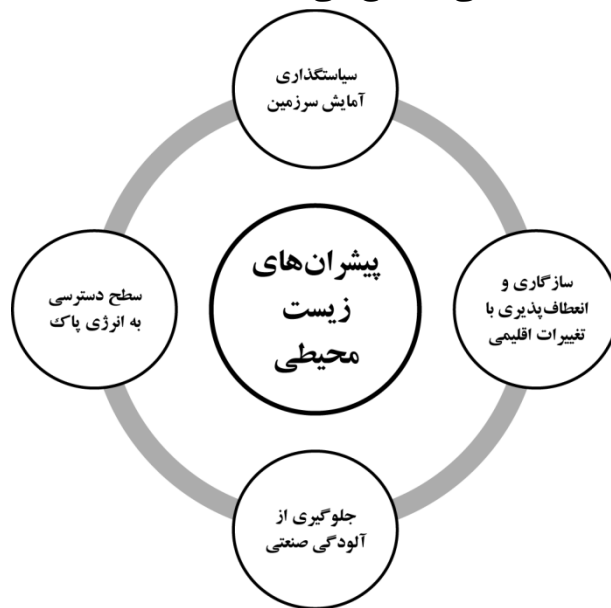
**- سازگاری و انعطاف‌پذیری با تغییرات اقلیمی:** سازگاری با تغییرات اقلیمی یک راهبرد کلیدی در دستیابی به توسعه پایدار است. تغییرات اقلیمی مانند سیل، خشکسالی و جابجایی جمعیت نیاز به واکنش سریع ندارند، بلکه مدیریت این حوادث در طبیعت باید با اقدامات سازگارانه همراه باشد؛ بنابراین، حمایت از سازگاری با تغییرات اقلیمی مستلزم رویکردی گسترده است که نه تنها به تأثیرات فوری مخاطرات خاص تغییر آب و هوایی می‌پردازد، بلکه باید به ایجاد پایه‌های اجتماعی-اقتصادی و نهادی برای تاب‌آوری کمک کند. این امر مستلزم حمایت در سطوح مختلف توسعه است. اولین قدم برای دستیابی به یک رویکرد یکپارچه، حمایت از پیوندهای وابسته و متقابل بین سازگاری و توسعه است. همان‌طور که سازگاری و توسعه می‌توانند پشتیبان یکدیگر باشند، اگر به‌طور جداگانه انجام شوند نیز می‌توانند بر یکدیگر تأثیر منفی بگذارند. به‌طور کلی فعالیت‌های توسعه نیاز به سازگاری زیادی دارند، اما با توجه به ماهیت مناقشه‌برانگیز تأمین مالی آب و هوا، اطمینان از شفافیت هنگام تلاش برای جریان دادن به فعالیت‌های سازگاری در توسعه مهم است.

**- سطح دسترسی به انرژی پاک:** امروزه در مصارف اقتصادی استفاده از انرژی باد و آب و برای تهیه و تغییر دما و ذخیره آب برای روزهای گرم سال راهکارهای گوناگونی را می‌توان مورد استفاده قرار داد و مصرف انرژی‌های فسیلی را کاهش داد. با توجه به نیاز بشر به انرژی تمایل و نیاز انسان به استفاده از انرژی پاک و قابل تجدید روز به روز افزوده می‌شود، از این رو پیشرفت تکنولوژی جهت تولید و ذخیره انرژی ایجاد شده است. بر همین اساس میزان استفاده از این انرژی‌های پاک شاخصی از توسعه و توسعه پایدار شده است. توسعه خود ذاتاً با دسترسی به انرژی پاک، کافی و مقرون‌به‌صرفه مرتبط است و کشورهای زیادی برای رشد اقتصادی-اجتماعی خود، تقاضا برای انرژی‌های پاک را در برنامه توسعه‌ای خود قرار داده‌اند. اهداف دسترسی به انرژی پاک به واسطه علم و فناوری هسته‌ای به‌طور فزاینده‌ای به‌عنوان یک راه‌حل بالقوه جذاب برای نیل به توسعه در نظر گرفته می‌شود و کشورهای زیادی تمایل به داشتن چنین انرژی دارند. انرژی پاک توسعه اقتصادی را تقویت می‌کند و به توسعه کلی منجر می‌شود.

**- جلوگیری از آلودگی صنعتی:** آلاینده‌های صنعتی بزرگ‌ترین تهدیدات زیست‌محیطی و حتی

تهدیدکننده زندگی انسان بر روی کره خاکی هستند. امروزه صنایع بزرگ به خاطر داشتن سهم عمده در توسعه و پیشرفت جامعه، هم به‌عنوان فرصت توسعه جامعه و هم به‌عنوان تهدیدی برای آن مطرح هستند. به‌طور کلی رویکردهای پیشگیری از آلودگی را می‌توان برای همه فعالیت‌های احتمالی و واقعی تولید آلودگی، از جمله مواردی که در بخش‌های انرژی، کشاورزی، مصرف و صنعت یافت می‌شود، اعمال کرد. از آنجایی که بخش مهمی از صنعت کشور دارای اثرات زیست‌محیطی مخربی است، لازم است با طراحی مجدد فرآیندهای صنعتی برای بهره‌وری مواد، بازیافت و مدیریت ایمن زباله اقدامات جدی از طرف شرکت‌های بزرگ صنعتی در قالب مسئولیت اجتماعی و شرکتی انجام گیرد.

#### - نمایش پیشران‌های زیست‌محیطی در سطح ملی



نمودار ۴: پیشران‌های زیست‌محیطی احصا شده برای سیاست‌گذاری توسعه در ایران

#### ۵- پیشران‌های سیاسی یا حاکمیتی در سطح ملی

سیاست جوامع و حاکمیت سیاسی در اغلب کشورها تدوین‌کننده سیاست‌گذاری‌های توسعه‌ای هستند. بر همین اساس نقش حاکمیت سیاسی در دستیابی به توسعه تعیین‌کننده است. امروزه همه کشورهای توسعه‌یافته به خاطر سیستم برنامه‌ریزی و سیاستی که از طرف دولت‌هایشان برنامه‌ریزی شده به توسعه دلخواه دست یافته‌اند و غالب کشورهای در حال توسعه نیز قربانی سیاست‌های ناکارآمد حاکمیتی شده‌اند. بر همین اساس برخی از پیشران‌های سیاسی مهم برای نیل به توسعه در ایران شناسایی شده‌اند.

- توسعه نقد افقی: وضعیت تمایل به مدیریت دولت در همه حوزه‌ها ضمن بازدارندگی روند توسعه

کشورهای در حال توسعه به زایش یک پدیده خاص به نام «نقد عمودی»<sup>۱</sup> منجر شده است. از آنجایی که در اغلب کشورهای در حال توسعه به ویژه ایران تمایل شدید دولت‌ها به مدیریت همه ابعاد زندگی است، بنابراین دیگر مسئولیتی در امور متوجه مردم عادی نیست و غالباً همه نقدها عمودی و به عبارت دیگر نقدها سیاسی خواهند بود. این نوع نقدها از پایین به بالا هستند چون باور عمومی بر این است که تمام مسائل از بالا مدیریت می‌شوند و کوچک‌ترین نارسایی دقیقاً سرچشمه‌اش به سیاست‌های کلان و نظام سیاسی بازمی‌گردد. بر خلاف این رویه در جوامع توسعه یافته به جای نقد سیاسی، نقد افقی وجود دارد و افراد و نهادهای مدنی در نارسایی‌ها می‌توانند در صورت عملکرد نامناسب به همدیگر نقد کنند و همدیگر را به چالش بکشند تا از این طریق مانع تکرار اشتباهات یا باعث بهبود وضعیت شوند.

- **تصمیم‌گیری متفکرانه:** تصمیم‌های متفکرانه در هر حوزه می‌توانند به توسعه منجر شوند. برای مثال با ایجاد نیروگاه‌های هسته‌ای ایمن و مقرون به صرفه می‌توان نقش انرژی هسته‌ای را در کربن زدایی از سیستم انرژی برجسته‌تر کرد. البته اگر این شیوه تصمیم‌گیری متفکرانه در کار نباشد، بدون شک استفاده از انرژی هسته‌ای خطرناک خواهد بود. دامنه کاربرد تصمیم‌گیری متفکرانه در سایر حوزه‌ها نیز برجسته است و این شیوه تفکر می‌تواند در زمینه ارگانسیم‌های اصلاح شده ژنتیکی که جزو مفید امنیت غذایی جهانی آینده هستند یا تهدیدی برای بشر هستند؛ تصمیم‌گیری کند. علاوه بر این تصمیم‌گیری متفکرانه در بعد کلان مشخص می‌کند که چگونه می‌توان صید بی‌رویه کشورهای بسیار قدرتمند را محدود کرد. تصمیم‌گیری متفکرانه معطوف به آینده است و بر پایه عقلانیت آینده‌نگر می‌توان تصمیم‌های اساسی را برای مدیریت آینده به کار گرفت. در موقعیت‌های خاص جهانی نیز برخی تصمیم‌های متفکرانه به خیر همگانی منجر می‌شوند. تعیین نوع روابط با همسایگان، سیاست‌گذاری در حوزه صادرات و واردات در قالب تصمیم‌های متفکرانه روند توسعه را شتاب خواهند بخشید.

- **تقویت جامعه مدنی:** در راستای نیل به توسعه جوامع میزان مدنیت و قوی بودن جامعه مدنی بر گرایش به توسعه اثر مستقیمی دارند و بسیاری از شاخص‌های توسعه یافتگی در جامعه مدنی تحقق می‌یابند. همچنین بدون انجام وظیفه جامعه مدنی، هیچ توسعه پایداری وجود نخواهد داشت. این شامل سازمان‌های داوطلبانه می‌شود که هم دولت و هم تجارت را از نظر عملکرد و صداقت پاسخگو می‌دانند، جوامع را سازماندهی و بسیج می‌کنند، خدمات ارائه می‌دهند، محله‌ها را دلپذیر و امن نگه می‌دارند و فعالیت‌های فرهنگی را ترویج می‌کنند. علاوه بر این جامعه مدنی می‌تواند در فعالیت‌های خیرخواهانه مانند حوزه‌های حمایت از علم، پژوهش، آموزش و کمک به فقرا فعال باشد. جامعه مدنی همچنین این قابلیت را دارد که از محیط زیست در برابر آلودگی و سایر اثرات خارجی ناشی از اقتصاد دفاع کند. بر همین اساس بازیگران کلیدی در تحولات توسعه‌ای شامل دولت‌ها، مشاغل و جامعه مدنی هستند و دولت‌های محلی و ملی از جمله برای

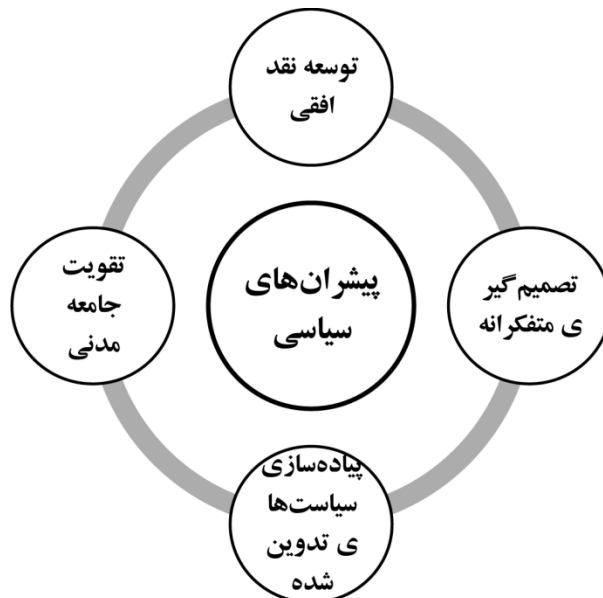
<sup>1</sup> Vertical criticism



حفظ صلح، حمایت از حاکمیت قانون، تضمین حکمرانی خوب، ارائه کالاها و خدمات عمومی، و برای اعمال سیاست‌هایی برای پرداختن به ابعاد توسعه ضروری هستند.

- **پیاده‌سازی سیاست‌های تدوین شده:** در مورد تدوین سیاست‌های توسعه‌ای در بسیاری از کشورها برنامه و گزارش‌های زیادی وجود دارد، اما پیاده‌سازی در اغلب این برنامه‌ها یک حلقه مفقوده بوده است. بر همین اساس این عدم توجه به اجرای سیاست‌های تدوین شده تأسف آور است و تا حد زیادی شکست برخی از پروژه‌ها به این دلیل است. نهادهای فراملی بزرگی مانند بانک جهانی، صندوق‌های سرمایه‌گذاری اقلیمی و بانک توسعه جدید از طرح‌های کلان توسعه‌ای در کشورهای در حال توسعه حمایت می‌کنند، اما به دلیل دخالت کمتر آن‌ها در پیاده‌سازی و سپردن طرح‌های تدوین شده به پیمانکاران داخلی برای اجرا، عموماً با چالش‌های پیاده‌سازی نادرست مواجه می‌شوند؛ بنابراین اجرایی شدن توسعه به کمیته‌ای برای پیگیری نیاز دارد تا این طریق پیاده‌سازی سیاست‌های توسعه‌ای را تضمین کنند.

#### - نمایش پیشن‌های سیاسی یا حاکمیتی در سطح ملی



نمودار ۵: پیشن‌های سیاسی و حاکمیتی احصا شده برای سیاست‌گذاری توسعه در ایران

- **جمع‌بندی پیشن‌های احصا شده برای سیاست‌گذاری توسعه در ایران** - سیاست‌گذاری‌های توسعه به چند پیشن‌ مهم در حوزه‌های مختلف اجتماعی، فنی، اقتصادی، زیست‌محیطی و سیاسی دارد که با احتمال وقوع و پیگیری این پیشن‌ها نیل به توسعه و توسعه‌یافتگی در کشور قابل تحقق است. بر همین مبنا برای شناسایی این پیشن‌های مهم در این پژوهش اقدام به استفاده از

یک راهبرد ترکیبی برای کشف این مسئله شد. بخش مهمی از یافته‌های کیفی این پژوهش از طریق مصاحبه‌های عمیق چندنفره، جلسات هم‌اندیشی و گزارش‌های پژوهشی معتبر در داخل کشور به دست آمده است. به‌طور کلی در این پژوهش ۲۵ پیشران مهم و اساسی در ۵ حوزه اجتماعی، فناورانه، اقتصادی، زیست‌محیطی و سیاسی شناسایی شده است. در سطح ملی ۹ پیشران مهم اجتماعی برای سیاست‌گذاری توسعه کشور شناسایی شده است که شامل؛ لغو حمایتگری فرهنگی، ایجاد چشم‌انداز مشترک، گفتگوی ملی برای توسعه، جلب مشارکت همگانی، رفع فقر و نابرابری، شمول اجتماعی، سیاست‌گذاری کنترل جمعیت، سیاست‌گذاری توسعه شهری و تغییر رفتار کنشگران فردی هستند. همچنین پیشران‌های ملی فناورانه نیز شامل ۵ پیشران مهم؛ استقلال نهاد آموزش عالی، تمرکز بر آموزش و پرورش، گسترش حاکمیت علم، توسعه علم و فناوری هسته‌ای صلح‌آمیز و پذیرش فناوری هستند. پیشران‌های اقتصادی در سطح ملی نیز ۳ پیشران مهم دیده‌بانی و اندازه‌گیری توسعه، لغو حمایتگری اقتصادی و گردشگری برای توسعه ایران هستند؛ اما در حوزه زیست‌محیطی نیز چهار پیشران؛ سیاست‌گذاری آمایش سرزمین، سازگاری و انعطاف‌پذیری با تغییرات اقلیمی، سطح دسترسی به انرژی پاک و جلوگیری از آلودگی صنعتی هستند. نهایتاً پیشران‌های سیاسی و حاکمیتی شناسایی شده در سطح ملی شامل ۴ پیشران؛ توسعه نقد افقی، تصمیم‌گیری متفکرانه، تقویت جامعه مدنی و پیاده‌سازی سیاست‌های تدوین شده هستند. مقایسه پیشران‌های شناسایی شده در بعد ملی نشان می‌دهد که نخبگان، اساتید و کارشناسان توسعه کشور پیشران‌های اجتماعی و فرهنگی بیشتری برای نیل به توسعه کشور بیان کرده‌اند و در این میان نقش مسائل فنی نیز برجسته است. با توجه به تجارب ناموفق توسعه کشور و تبدیل آن به یک مسئله سیاسی، نتایج نشان داده که پیشران‌های سیاسی نقشی به‌مراتب کم‌رنگ‌تر دارند.

#### ۲-۴) تحلیل کمی پیشران‌ها

در گام دوم پژوهش پیشران‌ها در سه حوزه قابل‌بررسی و تحلیل آماری هستند، در ابتدا می‌توان پیشران‌ها را از لحاظ درجه اهمیت تحلیل کرد. لازم به ذکر است که علاوه بر شرکت‌کنندگان در مصاحبه‌ها و جلسات هم‌اندیشی، تعدادی از اساتید دانشگاه، دانشجویان دکتری و برخی مسئولان و برنامه‌ریزان عالی‌رتبه در معرض یافته‌ها قرار داده شدند و از آن‌ها خواسته شد که پیشران‌های به دست آمده ملی را در پنج حوزه اصلی به لحاظ درجه اهمیت، درجه تأثیرگذاری و اهمیت و احتمال وقوع اولویت‌گذاری کنند که این نتایج با امتیازدهی ۲۵ نفر از این افراد واجد شرایط تحلیل کمی شده‌اند.

#### - تحلیل کمی پیشران‌ها بر اساس درجه اهمیت

در این مرحله از پژوهش همه ۵۶ پیشران تشکیل‌دهنده سیاست‌گذاری توسعه شناسایی شده در پنج حوزه

مشخص در معرض نخبگان، مدیران و اساتید دانشگاه قرار گرفته که بر اساس آن پیشران‌های شناسایی شده نمره‌گذاری و اولویت‌بندی می‌شوند؛ بنابراین برای شناسایی و تحلیل پیشران‌هایی که روندهای آتی حاکم بر سیاست‌گذاری توسعه را شکل می‌دهند، از روش تحلیل پیشران بهره‌گیری شده است. با این روش به‌ویژه می‌توان تعامل بین پیشران‌ها را مورد بررسی دقیق قرار داده و بدین طریق پیشران‌هایی اصلی که شکل‌دهنده آینده هستند، را تشخیص داد. همه پیشران‌های مؤثر بر سیاست‌گذاری توسعه در کشور در بعد ملی و در ۵ حوزه اصلی و ۲۵ حوزه فرعی شناسایی شده‌اند. در این بخش از پژوهش یافته‌های حاصل از تحلیل پرسشنامه‌های تکمیل‌شده در نشست‌های هم‌اندیشی خبرگان علمی و دانشگاهی توسعه در کشور بررسی و تحلیل می‌شود.

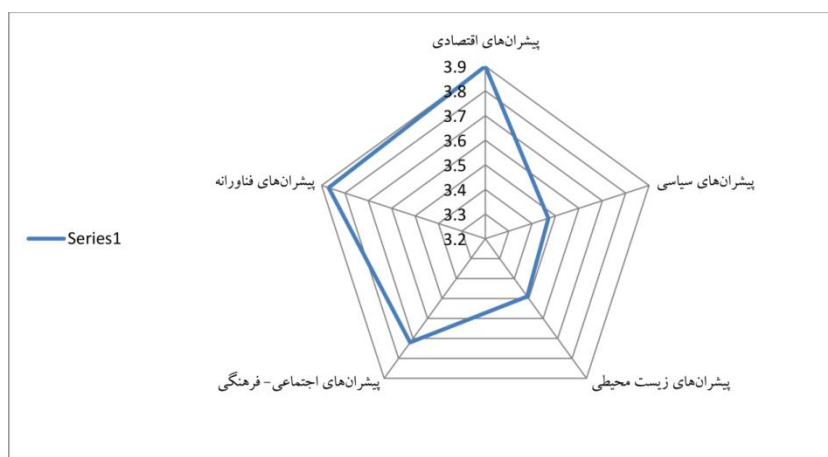
#### - تحلیل درجه اهمیت پیشران‌ها

به‌منظور شناسایی میزان اهمیت هر یک از پیشران‌ها، پرسشنامه‌هایی طراحی و در هم‌اندیشی خبرگان علمی و دانشگاهی توزیع شد. در این پرسشنامه از پاسخ‌دهندگان خواسته شده بود تا درجه اهمیت هر پیشران را با امتیازدهی از ۱ تا ۵ مشخص کنند. جدول زیر، رتبه‌بندی پیشران‌ها را بر اساس درجه اهمیت این پیشران‌ها برای توسعه را نشان می‌دهد.

جدول (۱): رتبه‌بندی پیشران‌ها بر اساس درجه اهمیت در سیاست‌گذاری توسعه کشور

ردیف	پیشران‌های ملی	میانگین
۱	پیشران‌های اقتصادی	۳/۹۰
۲	پیشران‌های فناورانه	۳/۸۷
۳	پیشران‌های اجتماعی- فرهنگی	۳/۷۲
۴	پیشران‌های زیست‌محیطی	۳/۴۹
۵	پیشران‌های سیاسی	۳/۴۷

همان‌طور که مشاهده می‌شود، پیشران‌های کلی در بعد ملی بر اساس اهمیت رتبه‌بندی شده‌اند و در بعد ملی با اهمیت‌ترین پیشران‌ها به ترتیب شامل؛ پیشران‌های اقتصادی، پیشران‌های فناورانه، پیشران‌های اجتماعی- فرهنگی، پیشران‌های زیست‌محیطی و پیشران‌های سیاسی بوده‌اند؛ به عبارت دیگر در بعد ملی مسائل اقتصادی و فنی بسیار مهم‌تر از مسائل اجتماعی و سیاسی هستند. علاوه بر نمودار فوق رتبه‌بندی این پیشران‌ها برای تحلیل بهتر در نمودار راداری به نمایش گذاشته شده است.



نمودار ۷: نمودار راداری درجه اهمیت سیاست‌گذاری‌های توسعه ایران

نمودار راداری تصویری جامع‌تر از گرایش‌های سیاست‌گذاری را نشان می‌دهد که بر اساس آن در حوزه ملی گرایش به سمت اقتصاد و در سطح فراملی به سمت سیاست تمایل دارد. علاوه بر تحلیل کلی پیشران‌های مؤثر بر سیاست‌گذاری توسعه ایران می‌توان هر کدام از مؤلفه‌های پیشران‌های کلی را نیز تحلیل کرد. بر همین اساس در ادامه همه پیشران‌ها به ترتیب بیشترین درجه اهمیت تحلیل شده‌اند. یافته‌های حاصل از تحلیل پرسشنامه‌های تکمیل شده در نشست‌های هم‌اندیشی پیشران‌های با اهمیت در سیاست‌گذاری توسعه بررسی و تحلیل می‌شود. رتبه‌بندی پیشران‌ها را بر اساس درجه اهمیت آن‌ها در جدول زیر مشخص شده‌اند.

جدول (۲): رتبه‌بندی همه پیشران‌های با اهمیت در سیاست‌گذاری توسعه

رتبه‌بندی پیشران‌های با اهمیت	میانگین
دیدهبانی و اندازه‌گیری توسعه	۴.۱۲۰۰
لغو حمایتگری اقتصادی	۴.۰۴۰۰
لغو حمایتگری فرهنگی	۴.۰۴۰۰
گسترش حاکمیت علم	۴.۰۴۰۰
استقلال نهاد آموزش عالی	۴.۰۴۰۰
تمرکز بر آموزش و پرورش	۳.۹۶۰۰
شمول اجتماعی	۳.۹۲۰۰
سیاست‌گذاری کنترل جمعیت	۳.۸۸۰۰
جلب مشارکت همگانی	۳.۸۰۰۰
توسعه نقد افقی	۳.۷۶۰۰

۳.۷۲۰۰	توسعه علم و فناوری هسته‌ای صلح آمیز
۳.۷۲۰۰	گفتگوی ملی برای توسعه
۳.۶۰۰۰	سیاست گذاری توسعه شهری
۳.۶۰۰۰	جلوگیری از آلودگی صنعتی
۳.۶۰۰۰	پذیرش فناوری
۳.۶۰۰۰	ایجاد چشم‌انداز مشترک
۳.۵۶۰۰	گردشگری برای توسعه ایران
۳.۵۲۰۰	تصمیم‌گیری متفکرانه
۳.۴۸۰۰	سطح دسترسی به انرژی پاک
۳.۴۸۰۰	سیاست گذاری آمایش سرزمین
۳.۴۸۰۰	رفع فقر و نابرابری
۳.۴۴۰۰	تغییر رفتار کنشگران فردی
۳.۴۰۰۰	سازگاری و انعطاف‌پذیری با تغییرات اقلیمی
۳.۳۶۰۰	پیاده‌سازی سیاست‌های تدوین شده
۳.۲۴۰۰	تقویت جامعه مدنی

رتبه‌بندی همه پیشران‌های با اهمیت در سیاست‌گذاری توسعه ایران از مسائل مهمی و با اهمیت شروع شده و به مسائل کم اهمیت‌تر می‌رسد. این رتبه‌بندی و شیوه نمره‌گذاری عموماً بر اساس تجمیع آرای ۲۵ نفر از پاسخگویان انجام گرفته و طبیعتاً اضافه کردن تعداد افراد دیگر به این تحلیل‌ها بر روی میانگین‌ها تأثیر می‌گذارد و ممکن است پیشران‌ها را بالاتر یا پایین‌تر نشان دهند؛ اما آنچه از شواهد امر بر می‌آید در حوزه ملی مسائل فنی، اقتصادی و مدیریتی درجه اهمیت بالاتری نسبت به مسائل زیست‌محیطی دارند. بی‌توجهی به مسائل زیست‌محیطی توسط مسئولان و سیاست‌گذاران همواره یکی از چالش‌های توسعه‌یافتگی کشور بوده است. بر این اساس امروزه اساسی‌ترین مسائل توسعه‌ای کشور توسط کسانی دنبال شده است که توسعه را در تخریب بیشتر محیط‌زیست دیده‌اند.

#### - تحلیل درجه اثرگذاری پیشران‌ها

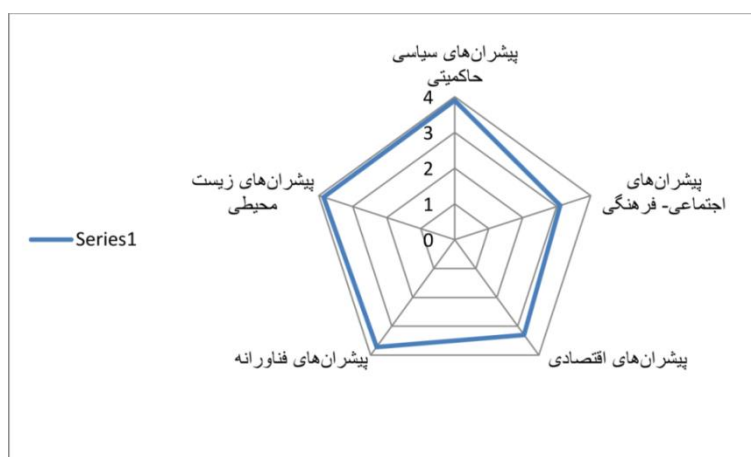
بخش مهمی از تحلیل پیشران‌ها به تحلیل درجه اثرگذاری اختصاص دارد. این مورد که یک پیشران اثرگذاری بالا یا پایینی دارد، به آرای نخبگان این حوزه بستگی دارد و این نخبگان از بین ۲۵ پیشران اصلی به لحاظ تأثیرگذاری نتایج متفاوتی از درجه اهمیت داشته‌اند. به‌منظور شناسایی میزان تأثیرگذاری هر یک از پیشران‌ها، پرسشنامه‌هایی طراحی و در هم‌اندیشی خبرگان علمی و دانشگاهی توزیع شده است. در این پرسشنامه از پاسخ‌دهندگان خواسته شده تا درجه تأثیرگذاری هر پیشران را با امتیازدهی از ۱ تا ۵ مشخص

کنند. جدول زیر، رتبه‌بندی پیشران‌ها را بر اساس درجه تأثیرگذاری این پیشران‌ها برای توسعه را نشان می‌دهد.

جدول (۳): رتبه‌بندی پیشران‌ها بر اساس درجه اثرگذاری در سیاست‌گذاری توسعه کشور

ردیف	پیشران‌های ملی	میانگین
۱	پیشران‌های سیاسی حاکمیتی	۳/۹۰
۲	پیشران‌های زیست‌محیطی	۳/۸۶
۳	پیشران‌های فناوریانه	۳/۷۲
۴	پیشران‌های اقتصادی	۳/۳۰
۵	پیشران‌های اجتماعی-فرهنگی	۳/۰۹

همان‌طور که مشاهده می‌شود، پیشران‌های کلی در بعد ملی بر اساس درجه تأثیرگذاری رتبه‌بندی کرده‌اند و در بعد ملی تأثیرگذارترین پیشران‌ها به ترتیب شامل؛ پیشران‌های سیاسی حاکمیتی، پیشران‌های زیست‌محیطی، پیشران‌های فناوریانه، پیشران‌های اقتصادی و پیشران‌های اجتماعی-فرهنگی بوده‌اند؛ به عبارت دیگر در بعد ملی مسائل سیاسی و زیست‌محیطی بسیار مهم‌تر از مسائل اجتماعی و اقتصادی هستند. در ادامه تحلیل این پیشران‌ها برای تحلیل بهتر در نمودار راداری به نمایش گذاشته شده است.



نمودار ۸: نمودار راداری درجه تأثیرگذاری سیاست‌گذاری‌های توسعه ایران

نمودار راداری تصویری جامع‌تر از گرایش‌های سیاست‌گذاری با درجه تأثیرگذاری را نشان می‌دهد که بر اساس آن در حوزه ملی و فراملی گرایش به سمت پیشران‌های سیاسی است. در بین ۲۵ پیشران شناخته شده رتبه‌بندی کلی آن‌ها بر اساس تأثیرگذاری از بیشترین تا کمترین درجه‌بندی شده‌اند.

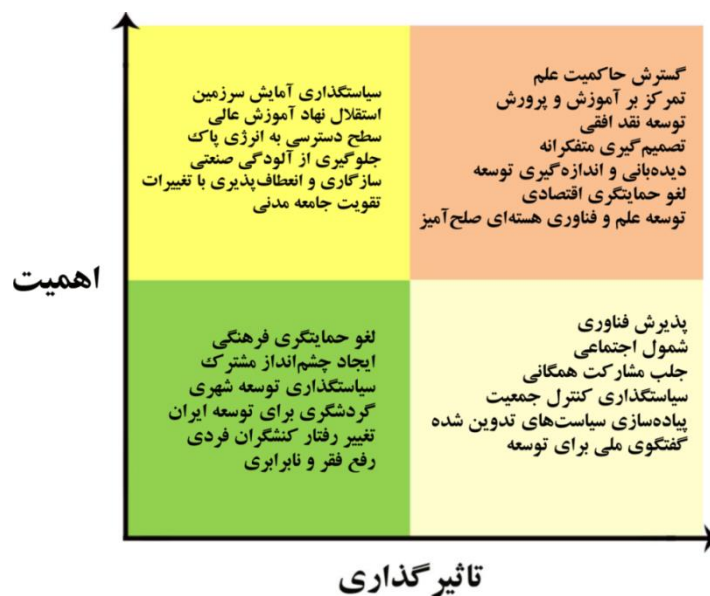
جدول (۴): رتبه‌بندی همه پیشران‌های مؤثر در سیاست‌گذاری توسعه

رتبه‌بندی پیشران‌های مؤثر	میانگین
تصمیم‌گیری متفکرانه	۴۰۸۰۰
تمرکز بر آموزش و پرورش	۳۹۶۰۰
گسترش حاکمیت علم	۳۹۶۰۰
سیاست‌گذاری آمایش سرزمین	۳۹۶۰۰
تقویت جامعه مدنی	۳۹۶۰۰
سطح دسترسی به انرژی پاک	۳۹۲۰۰
توسعه نقد افقی	۳۹۲۰۰
سازگاری و انعطاف‌پذیری با تغییرات اقلیمی	۳۸۴۰۰
توسعه علم و فناوری هسته‌ای صلح‌آمیز	۳۸۰۰۰
جلوگیری از آلودگی صنعتی	۳۷۲۰۰
پیاپی‌سازی سیاست‌های تدوین شده	۳۶۴۰۰
پذیرش فناوری	۳۵۲۰۰
لغو حمایتگری اقتصادی	۳۵۲۰۰
دیدهبانی و اندازه‌گیری توسعه	۳۴۸۰۰
استقلال نهاد آموزش عالی	۳۴۰۰۰
جلب مشارکت همگانی	۳۲۸۰۰
گفتگوی ملی برای توسعه	۳۲۴۰۰
ایجاد چشم‌انداز مشترک	۳۲۰۰۰
شمول اجتماعی	۳۲۰۰۰
سیاست‌گذاری کنترل جمعیت	۳۱۶۰۰
سیاست‌گذاری توسعه شهری	۳۱۲۰۰
تغییر رفتار کنشگران فردی	۳۰۰۰۰
گردشگری برای توسعه ایران	۲۹۲۰۰
رفع فقر و نابرابری	۲۸۸۰۰
لغو حمایتگری فرهنگی	۲۸۰۰۰

رتبه‌بندی همه پیشران‌های مؤثر در سیاست‌گذاری توسعه ایران از مسائل مهم و موثری شروع شده و به مسائل با تأثیرگذاری کمتر می‌رسد. در حوزه تأثیرگذاری مسائل سیاسی نقش پررنگتری دارند. از نظر توصیف دقیق‌تر توجه به ده پیشران اول نیز دارای اطلاعات توصیفی جالبی است. از بین ۲۵ پیشران شناسایی شده مؤثر بر سیاست‌گذاری توسعه ده پیشران دارای میانگین بالاتری نسبت به بقیه هستند؛ که در جدول فوق مشخص هستند.

## تحلیل ماتریسی تأثیر گذاری و اهمیت

در توصیف و تحلیل کمی پیشران‌ها ارائه ماتریسی دوگانه از میزان تأثیر گذاری و اهمیت پیشران‌ها یک ضرورت کاربردی است و بر همین اساس با تفاسیر میانگین‌ها و ضرایب انحراف معیار ماتریسی چهار وجهی از تأثیر گذاری بالا و اهمیت بالا، تأثیر گذاری پایین و اهمیت بالا، تأثیر گذاری بالا و اهمیت پایین و اهمیت پایین و تأثیر گذاری پایین از ۲۵ پیشران توزیع شده‌اند که براساس میانگین‌های آن‌ها توزیع پراکندگی در این ماتریس چهارگانه به دست آمده است.



شکل ۳: نمایش پیشران‌ها بر اساس اهمیت و تأثیر گذاری

راهنمای نمودار:	
■	تأثیر گذاری بالا و اهمیت بالا
■	تأثیر گذاری پایین و اهمیت بالا
■	تأثیر گذاری بالا و اهمیت پایین
■	تأثیر گذاری پایین و اهمیت پایین

این ماتریس حامل پیام‌های متعددی برای سیاست‌گذاری در حوزه توسعه کشور است و بر اساس آن می‌توان برنامه‌ریزی‌های کاربردی را انجام داد. پیشران‌های (گسترش حاکمیت علم، تمرکز بر آموزش و پرورش، توسعه نقد افقی، تصمیم‌گیری متفکرانه، دیدهبانی و اندازه‌گیری توسعه، لغو حمایتگری اقتصادی و توسعه علم و فناوری هسته‌ای صلح‌آمیز) جزو پیشران مهمی هستند که در زمینه تأثیر گذاری و



درجه اهمیت دارای امتیاز بالایی بوده‌اند و همزمان هم میزان اهمیت بالای دارند و هم درجه اثرگذاری آن‌ها بسیار بالاست. ناگفته پیداست که روند توسعه کشور باید بر چنین پیشران‌هایی متمرکز باشد. در قسمت دیگر ماتریس وضعیت پیشران‌ها از لحاظ تأثیرگذاری پایین و اهمیت بالا بررسی و تحلیل شده است. در چنین موقعیتی این گروه از پیشران‌ها ضمن داشتن تأثیرگذاری پایین، اما از لحاظ اهمیت دارای درجه اهمیت بالایی هستند. این پیشران‌ها شامل (سیاست‌گذاری آمایش سرزمین، استقلال نهاد آموزش عالی، سطح دسترسی به انرژی پاک، جلوگیری از آلودگی صنعتی، سازگاری و انعطاف‌پذیری با تغییرات اقلیمی و تقویت جامعه مدنی) هستند. این پیشران‌ها شاید تأثیرگذاری پایینی داشته باشند، اما در روند توسعه دارای اهمیت بالایی هستند.

در قسمت دیگر ماتریس وضعیت تأثیرگذاری بالا و اهمیت پایین وجود دارد. در این موقعیت پیشران‌های تأثیرگذاری شناسایی شده که از لحاظ اهمیت، درجه اهمیت کمتری در مقایسه با سایر پیشران‌ها دارند. این موارد شامل پیشران‌های (پذیرش فناوری، شمول اجتماعی، جلب مشارکت همگانی، سیاست‌گذاری کنترل جمعیت، پیاده‌سازی سیاست‌های تدوین شده و گفتگوی ملی برای توسعه) هستند. تأثیرگذاری بالای این پیشران‌ها این امکان را به وجود می‌آورد که با برنامه‌ریزی برای مسائل تأثیرگذار، توسعه روند شتابان‌تری به خود می‌گیرد.

در نهایت در قسمت چهارم ماتریس تأثیرگذاری پایین و اهمیت پایین وجود دارد که به نسبت سایر پیشران‌ها دارای اثرگذاری ضعیفی هستند، البته این به منزله بی‌اهمیت بودن این مسائل نیست، اما در کل در رتبه‌بندی و در مقایسه با بقیه پیشران‌ها جایگاه نازل‌تری را در رتبه‌بندی به خود اختصاص داده‌اند. این پیشران‌ها شامل (لغو حمایتگری فرهنگی، ایجاد چشم‌انداز مشترک، سیاست‌گذاری توسعه شهری، گردشگری برای توسعه ایران، تغییر رفتار کنشگران فردی و رفع فقر و نابرابری) هستند. به‌طور کلی همه ۲۵ پیشران شناسایی شده مسائل مهمی برای توسعه کشور هستند، اما رتبه‌بندی آن‌ها از اهمیت آن‌ها در مسائل توسعه‌ای کشور نمی‌کاهد و صرفاً یک نمره‌دهی مقایسه‌ای بوده است. نکته قابل تأمل این پژوهش رتبه‌بندی این پیشران‌ها در گروه‌های کانونی متعدد است که می‌توان چند جامعه متفاوت را از لحاظ امتیازدهی به این پیشران‌ها باهم مقایسه کرد تا نظرات مختلف را در مورد مسائل توسعه‌ای کشور به بحث گذاشت.

## ۵) نتیجه‌گیری

بدون اغراق مسئله توسعه در بسیاری از کشورها به‌عنوان یک پدیده مادر در ارتباط با سایر پدیده‌هاست و نبود آن، دلیل و بستر اصلی همه مسائل و مشکلات کشورها قلمداد می‌شود. در ایران فقدان توسعه‌یافتگی به‌طور مستقیمی به مسائل کلانی مانند بیکاری، مهاجرت، تورم، رکود اقتصادی، آسیب‌های زیست‌محیطی و حتی آسیب‌های اجتماعی دامن زده است. از این رو به‌عنوان یک اقدام زیربنایی برای حل این مسائل توجه

به توسعه و زمینه‌سازی بروز آن، مهم‌ترین سیاست‌گذاری در سطح خرد و کلان خواهد بود. همان‌طور که در بخش‌های مختلف پژوهش اشاره شد، مسئله توسعه سال‌ها جزو مسائل درجه اول کشور بوده که با صرف هزینه‌ها و انرژی‌های زیادی برای آن، نتایج مطلوبی حاصل نشده است؛ بنابراین اتخاذ رویکردی معطوف به آینده نه تنها یک ضرورت کاربردی، بلکه ضرورتی پژوهشی نیز خواهد بود. در این مسیر مطالعه پیشران‌های مؤثر بر سیاست‌گذاری توسعه در ایران مسائلی را روشن کرده که در پژوهش‌های گذشته به‌ندرت به جزئی‌ترین موارد آن‌ها اشاره شده است. این پژوهش با اتکا بر گزارش‌های معتبر داخلی و خارجی، مطالعه پژوهش‌های موجود و ادبیات نظری، انجام مصاحبه‌های عمیق و جلسات هم‌اندیشی مواردی را در پنج حوزه مشخص برای نیل به سیاست‌گذاری موفق توسعه بر شمرده است که بسیار قابل تأمل هستند. هرچند در راستای سیاست‌گذاری توسعه نقش مسائل خارجی و فراملی غیرقابل انکار است؛ اما تمرکز اصلی بر پیشران‌های ملی به نتایجی منتج شده که به‌طور معناداری شتاب‌دهنده یا بازدارنده توسعه کشور بوده‌اند. با تأمل بیشتر در این پیشران‌ها می‌توان به‌طور مشخصی دلایل عدم توسعه‌یافتگی را شناسایی کرد و یا برای نیل به توسعه با تمرکز بر این یافته‌ها و رعایت موارد مرتبط به روند توسعه شتاب بخشید. از آنجایی که پیشران‌ها موتور حرکت به‌سوی آینده هستند، بنابراین این مسیریابی از طریق آینده‌پژوهی بهتر عمل می‌کند. از طرفی هم وضعیت ایران در حال حاضر جدالی تمام‌نشانی بین توسعه‌خواهان و مخالفان توسعه در وضعیتی نابرابر است. چراکه بخش مهمی از دلایل توسعه‌نیافتگی به موانع توسعه در جوامع برمی‌گردد که بیشتر بازیگران توسعه را تحت تأثیر قرار می‌دهند. میزان قدرت موافقان و مخالفان توسعه در هر کشوری تعیین‌کننده سطح توسعه‌یافتگی و عدم توسعه جوامع هستند. در بیشتر کشورهای در حال توسعه نخبگان توسعه‌خواه نه تریبون تأثیرگذار و نه قدرت سیاسی و اجرایی آنچنانی دارند که بتوانند بر توسعه جوامع اثرگذاری داشته باشند. میزان تأثیرگذاری ناچیز این نخبگان عموماً در مجامع علمی و دانشگاهی بوده و از مسیر جامعه و نظام حاکمیتی به دور بوده‌اند. شاخصه غالب کشورهای در حال توسعه حضور مخالفان پر قدرت توسعه بوده که نقش تاریخی خود را در روند توسعه جوامع برجای گذاشته‌اند و همه اقدامات آن‌ها در راستای جریان ضد توسعه بوده است. چراکه توسعه جوامع در تضاد با منافع شخصی آن‌ها بوده است؛ بنابراین توسعه مورد نیاز برای جوامع نه یک هدف، بلکه باید جریانی همگانی و عمومی باشد، که در آن نفع عمومی مقدم بر نفع شخصی گردد. در همین ارتباط برخی از متفکران معاصر رویکردی انسانی و اخلاقی مانند آزادی و گسترش توانمندی‌ها برای زندگی انسانی، اخلاقی و کرامت‌محور موتور توسعه جوامع در نظر می‌گیرند و تجربه توسعه در سطح جهانی نشانگر آن است که هیچ کشوری نتوانسته است بدون اتکا به این ابزارها مسیر موفقیت را در پیش گیرد. البته تجربه توسعه در بسیاری از کشورها متفاوت بوده و بازیگران متفاوتی نیز بار توسعه جوامع را به دوش کشیده‌اند؛ اما در مهم‌ترین تجربه باید دست دخالت‌های دولتی در سیاست‌گذاری‌های توسعه‌ای را کوتاه کرد و توسعه را

باید در بطن جوامع برانگیخت. همچنین بازیگران توانا برای توسعه را میدان داده تا آن‌ها در عرصه عمل پشتیبانی کرد. بر این مبنا توسعه نیازمند داشتن بیش و افق روشن است، نوعی نقشه و داشتن طرح و برنامه برای حرکت از نقطه الف به نقطه ب را محقق کند. در این پژوهش مشخص شد برای نیل به توسعه پیشران‌هایی در بعد ملی ظرفیت توسعه را در کشور ایجاد می‌کنند. این پیشران‌ها در حوزه‌های مختلف اجتماعی، فنی، اقتصادی، زیست‌محیطی و سیاسی هستند که به لحاظ درجه اثرگذاری به ترتیب پیشران‌های سیاسی حاکمیتی، پیشران‌های زیست‌محیطی، پیشران‌های فناورانه، پیشران‌های اقتصادی و در نهایت پیشران‌های اجتماعی- فرهنگی وجود دارند، اما بر اساس درجه اهمیت به ترتیب، مسائل اقتصادی، فنی اجتماعی و فرهنگی و زیست‌محیطی و نهایتاً پیشران‌های سیاسی در اولویت هستند.

## References

- Aboal, D.; Crespi, G., & Perera, M. (2020). *How effective are cluster development policies?* Evidence from Uruguay, *World Development Perspectives*, Volume 18, June 2020, 100196: <https://doi.org/10.1016/j.wdp.2020.100196>
- Azkiya, M. (2011). *An introduction to the sociology of rural development*, Tehran: Information Publications (in Persian).
- Azkiya, M., & Ghafari, Gh. (2017). *Sociology of Development*, Tehran: Kayhan Publishing Company (in Persian).
- Badie, B. (2013). *Political development, translation: Ahmad Naqibzadeh*, Tehran: Qoms Publishing House, 7th edition (in Persian).
- Beheshti, M. B. (2008). *Economic Development of Iran*, Tabriz: Tabriz University Press, second edition (in Persian).
- Campbell, E. J.; Olstad, D. L.; Spence, J. C.; Storey, K. E., & Nykiforuk, C. I. (2020). *Policy-influencer perspectives on the development, adoption, and implementation of provincial school-based daily physical activity policies across Canada: A national case study*. *SSM-Population Health*, 11, 100612.
- Costells, M. (2001). *The age of information, the emergence of a networked society*, translated by: Ahad Aliqlian and Afshin Khakbaz, edited by: Ali Paya, Tehran: New Design Publications, (in Persian).
- De Toni, A.; Vizzarri, M.; Di Febbraro, M.; Lasserre, B.; Noguera, J., & Di Martino, P. (2020). *Aligning Inner Peripheries with rural development in Italy: Territorial evidence to support policy contextualization*, *Land Use Policy*, Volume 100, January 2021, 104899; <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.104899>.
- Eyder, N., & Hakiminya, B. (2018). *Investigation of social and cultural factors affecting the process of sustainable urban development in Ahvaz city*. *Iranian Social Development Studies*, 11. 3(43): 89-105 (in Persian).
- Ghafari, M. (2018). *Investigating the policy process of development and regional balance during development programs in Iran and providing basic*

strategies, *Quarterly Journal of Strategic Public Policy Studies*, 9(30): 21-41 (in Persian).

Godarzvand Chegini, M. (2014). *Sustainable Development; Indicators and politics*, scientific research quarterly of global politics, fourth term, second issue, summer 2014; Page 216-237 (in Persian).

Gorbenkova, E.; Shcherbina, E., & Belal, A. (2018). Rural Areas: Critical Drivers for Sustainable Development, *IFAC-PapersOnLine*, 51(30), 2018, Pages 786-790; <https://doi.org/10.1016/j.ifacol.2018.11.195>.

Hamzapour, A. (2009). The concept and essence of the Islamic-Iranian model of progress, the specialized quarterly magazine Daulat-e-Islami, numbers 7 and 8, spring and summer 2018. (in Persian).

Ilin, I.; Kalinina, O.; Iliashenko, O., & Levina, A. (2016). *Sustainable Urban Development as a Driver of Safety System Development of the Urban Underground*, *Procedia Engineering*, Volume 165, 2016, Pages 1673-1682; <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2016.11.909>.

Katz-Gerro, T. (2015). *Introduction—Cultural policy and the public funding of culture in an international perspective*. *Poetics*, 49, 1–4. doi: 10.1016/j.poetic.2015.02.006

Kawashima, N. (2015). Cultural Policies in East Asia. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 453–459. doi:10.1016/b978-0-08-097086-8.10437

Lane, J.; Andrews, G.; Orange, E.; Brezak, A.; Tanna, G.; Lebesse, L.; Carter, T.; Naidoo, E.; Levendal, E., & Katz, A. (2020). Strengthening health policy development and management systems in low- and middle- income countries: South Africa's approach, *Health Policy OPEN*, Available online 1 August 2020, 100010; In Press, Uncorrected Proof, <https://doi.org/10.1016/j.hpopen.2020.100010>.

Leger, A.; Oueslati, W., & Salanié, J. (2013). Public tendering and green procurement as potential drivers for sustainable urban development: Implications for landscape architecture and other urban design professions, *Landscape and Urban Planning*, Volume 116, August 2013, Pages 13-24; <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2013.04.005>

Madirov, E. (2015). Scientific Discoveries as Drivers for Sustainable Development of a Region, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 188, 14 May 2015, Pages 202-205; <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.03.373>

Meijer, L.L.J.; Huijben, J.C.C.M.; Boxstael, A., & Romme, A.G.L. (2019). Barriers and drivers for technology commercialization by SMEs in the Dutch sustainable energy sector, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Volume 112, September 2019, Pages 114-126; <https://doi.org/10.1016/j.rser.2019.05.050>

Mosalanejad, A. (2015). Strategic Planning and Development Policy in the Eastern Mediterranean, *Public Policy Quarterly*, 2(1): 29-50. doi: 10.22059/ppolicy.2016.58581 (in Persian).

Motheghi, A. (2016). *Political economy of development and underdevelopment*, Tehran: University of Tehran Printing and Publishing Institute (in Persian).

Mwanza, B.G., & Mbohwa, Ch. (2017). Drivers to Sustainable Plastic Solid Waste Recycling: A Review, *Procedia Manufacturing*, Volume 8, 2017, Pages 649-656; <https://doi.org/10.1016/j.promfg.2017.02.083>

Navabakhsh, M., & Arjamandsiahposh, I. (2009). *Basics of sustainable urban development*, Tehran: Sociologists Publications, (in Persian).

Oleynikova, E., & Zorkin, Y. (2016). Social Commerce as a Driver of Sustainable Development of the Information Economy of the City, *Procedia Engineering*, Volume 165, 2016, Pages 1556-1562; <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2016.11.893>

Radcliffe, M. (2004). *Sustainable development*, translated by: Hossein Nair, Tehran: Publications of Center for Agricultural Economics and Planning Studies (in Persian).

Roeder, I.; Severengiz, M.; Stark, R., & Seliger, G. (2017). *Open Educational Resources as a Driver for Manufacturing-related Education for Learning of Sustainable Development*, *Procedia Manufacturing*, Volume 8, 2017, Pages 81-88; <https://doi.org/10.1016/j.promfg.2017.02.010>

Samiei Esfahani, A., & Habibi, F. (2014). Post-development theory and model of resistance economy in the Islamic Republic of Iran; A comparative approach, *Basij Strategic Studies*, Volume 18, Number 67, Serial Number 2, Summer 2014, Pages 51-73 (in Persian).

Sher, A.; Abbas, A.; Mazhar, S.; Azadi, H., & Lin, G. (2020). Fostering sustainable ventures: Drivers of sustainable start-up intentions among aspiring entrepreneurs in Pakistan, *Journal of Cleaner Production*, Volume 262, 20 July 2020, 121269; <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121269>

Stojanov, R.; Bureš, O., & Duží, B. (2017). *Migration and development policies: The state of affairs before the 2015 European migration crises in the Czech Republic and its current implications*, *Communist and Post-Communist Studies*, Volume 50, Issue 3, September 2017, Pages 169-181; <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2017.06.002>

Todaro, M. (2011). *Economic development in the third world*, translator: Farjadi, Gholam Ali, Tehran: Publications of the Program and Budget Organization (Center for Economic, Social and Publication Documents) (in Persian).

United Nations Development Program. (2002). *World Summit on Sustainable Development* (WSSD). 26 August-4 September, Johannesburg. [https://www.un.org/en/conferences/environment/johannesburg\\_2002](https://www.un.org/en/conferences/environment/johannesburg_2002).

Vadiee, S.; Keshani, S., & Rajabaloo, J. (2016). World system theory in Wallerstein's thoughts and opinions. *Social Research*, 9(37), 47-63 (in Persian).